O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI

O'zbekiston adabiyoti va san'ati

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ • Haftalik gazeta • 1956-yil 4-yanvardan chiqa boshlagan • 2004-yil, 10-sentabr• № 36 (3762)

4-7 сентябр кунлари қадим Самарқандда бўлиб ўтган «Универсиада — 2004» му-

БАРКАМОЛЛИК БАЙРАМИ

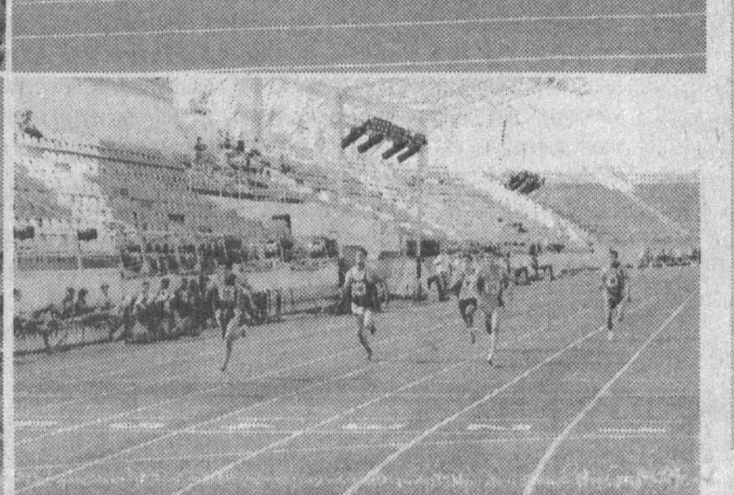

собақалари унинг бевосита иштирокчилари бўлган талаба-ёшларнигина эмас, ушбу байрамни катта иштиёқ билан кузатган барча ватандошларимиз қалбини ҳам шукуҳли лаҳзаларга ошно этди. Беллашувлар ғолибларининг Президентимиз совғалари билан тақдирланиши эса дилларидаги фахр-ифтихор туйғуларини янада жўштириб юборди.

Спорт байрами қатнашчилари беллашувлардан бўш пайтлари улар ҳузурига ташриф буюрган таниқли ижодкорларни катта хурсандчилик билан кутиб олдилар. Ғоят мазмунли ва мароқли ўтган бу учрашувларга унутилмас хотираларга бой бўлди. Ёзувчилар уюшмаси раиси, Ўзбекистон Қаҳрамони Абдулла Орипов, Ўзбекистон халқ шоирлари Жуманиёз Жабборов, Омон Матжон, таниқли шоир ва адиблар Душан Файзий, Сирожиддин Саййид, Нусрат Раҳмат, Минҳожиддин Мирзо ва бошқа ижодкорлар талабаларни байрам билан самимий қутладилар. Ватанимиз мустақиллиги туҳфа этган бебаҳо имкониятлар, маънавий неъматлар ҳақида фикр юритиб, миллий ғурур ва ифтихорни улуғловчи шеърларидан ўқиб бердилар.

Талабалар ва ижодкорларнинг бундай учрашувлари Универсиада меҳмонлари жой олган барча ётоқхоналарда давом этди.

«Универсиада — 2004» шарофати билан Самарқанднинг кўпгина мавзеларида халқаро андозаларга жавоб берадиган бир неча спорт мажмуалари қад кўтариб қадимий шаҳарнинг чиройини янада очиб юборди. Ўн беш минг томошабинни бағрига жойлай оладиган стадион, «Сўғдиёна» мавзеида барпо этилган «Делфин» сузиш комплекси ва бошқа иншоотлар шулар жумласидандир. Уч кун мобайнида мамлакатимиз талаба-ёшлари Самарқанддаги ва атроф туманлардаги шундай спорт мажмуаларида беллашиб, баркамоллик, гўзаллик намуналарини кўрсатдилар. Ҳакамлар ҳайъати қарорига кўра Тошкент шаҳри, Самарқанд ва Наманган вилоятлари терма жамоаларига Президентимиз совғалари — «Дамас» автомобиллари топширилди. Шунингдек, «Энг моҳир футболчи», «Энг аҳил жамоа», «Энг юксак натижалари учун», «Теннис маликаси» каби номинациялар бўйича ҳам Универсиада ғолиблари қимматбаҳо совғалар билан тақдирландилар.

Универсиада кунлари талаба-ёшлар бир-бирлари билан беллашибгина қолмай, ўзаро дўстлашдилар ҳам. Мамлакатнинг турли бурчакларида яшаётган йигит-қизларнинг Ватан, эл-юрт келажаги учун ҳар жиҳатдан муносиб бўлиб вояга етиш йўлидаги саъй-ҳаракатлари уларни илмда ва спортда янги марраларни кўзлашга илҳомлантирди. Фақат талабаларгина эмас, уларнинг беллашувларини яқиндан кузатган ота-оналар ҳам мамлакатимизда ёшларнинг мактабда, ўрта ва олий ўқув юртларида ўқиш билан бирга спорт мусобақалари ва ҳам қатнашишлари учун барча шарт-шароитлар яратилаётганидан мамнунлик изҳор этишди. Универсиада якунланган куни матбуот марказига бир аёл кириб келди.

— Талаба-ёшларнинг спорт мусобақаларини кўриб қалбимда орзулар жўш урди, — деди у. — Икки ўғлим бор: бири тўққиз, иккинчиси етти ёшда. Иккаласи ҳам курашга қизиқади, полвон бўлишмоқчи. Уларни спорт мактабида ўқитмоқчиман.

Самарқанд шаҳар «Камолот» ёшлар ҳаракати фаоллари фарзандларини спорт мактабига йўллаётган бу аёлдан ўз ёрдамларини, маслаҳатларини аямадилар. Бу оддий бир мисол. «Универсиада — 2004» яна қанчадан-қанча ёшларнинг, ота-оналарнинг кўнглида гўзал орзулар уйғотмади дейсиз. Фарзандларнинг камоли учун жон куйдираётган, шароит яратаётган, беқиёс ғамхўрлик кўрсатаётган халқнинг, мамлакатнинг келажаги ҳам порлоқ бўлади.

Самарқанд

О.ҲОЖИ

ШЕЪРИЙ ЛАҲЗА

ВАТАН

«Ўзбекистон» дея шивирлаганда
Ўзингнинг овозинг ўпгинг келарми,
Силагинг келарми товушларини
Онангнинг юзини силаган каби,
Болангнинг юзини силаган каби.

Хорижий бир юртдан сафардан қайтиб,
Ўзбекча гапира бошласанг ногоҳ,
Тушовини узган тулпорлар каби
Ўйноқлаб кетарми тушунчаларинг?
Ё Ҳақдан шифосин топган гунг каби
Мақтангинг келарми тинмай гапириб,
Тилингнинг қайтадан очилганини?!

Ёлғиз қолганингда, маъюс чоғингда
Ўзингдек қоракўз келса ёнингга,
Қалбингда бир қудрат тириладими?
Ўзингни бир эмас, ярим кўнгилмас,
Икки деб, бутун деб ҳис этасанми?

Яшаган умрингда шу туйғуларни
Лоақал бир марта кечирган бўлсанг,
Сен мутлоқ кичкина одам эмассан,
Ишончли аскарсан. Ишончли қўшин.

ҚУТЛИБЕКА

ФИКРИМ НУРЛАНДИ

Қалбимда ёқасан бир оташ,
Эришиб кетади вужудим.
Битта сўзга бу жоним туташ,
Англолмайман сирли умидим.

Ўйлайвердим, фикрим нурланди,
Ёруғланди йўл, бу — истиқбол.
Не ажабки, диллар ҳурланди,
Сен туфайли, жоним ИСТИҚЛОЛ!

Гули Нигор АВАЗОВА

БИЗДАН КЕЙИНГИЛАРНИНГ РИЗҚИ

МУҲАРРИР МИНБАРИ

Олимларга қўйиб берсангиз, нималарни тахмин қилишмайди. Шимол осмонида ҳосил бўлган даҳшатли «Қора туйнук»ни эсланг. Яқинда битта нуфузли олим «Ер шари икки томонга чўзилиб, аста-секин қовун шаклига кирмоқда» деб ёзди. Бошқа бир тадқиқотга кўра, Қуёшнинг ҳам соч-соқолига оқ оралаб қолган эмиш...

Оптимистик руҳдаги башоратлар ҳам йўқ эмас. Масалан, фалакиётчи бир олимнинг фикрича, Қуёш системасидан ташқаридаги сайёраларда ҳаёт мавжуд бўлиши мумкин. Суви, ҳавоси тоза, иқлими мўътадил, чанг, ғубори йўқ, кимё заводлари ҳали қурилмаган бундай жойларда одамсимон жонзот камида минг йил умр кўриши мумкин экан.

Майли, бу тахминлар ўз йўлига. Аммо ҳаётда шундай олимлар ҳам борки, улар ўз башоратларини аниқ ҳисоб-китоб, илмий кузатув, жиддий таҳлил асосига қуради. Ана шундай таҳлилларда айтилишича, она-Ер бағридан қазиб, кавлаб, сўриб, элаб, титиб олинаётган табиий бойликлар адоқсиз, битмас-туганмас нарсалар эмас. Саноат эҳтиёжлари шу йўсинда ошиб борар экан, инсон нима қилиб бўлмасин, ўз эҳтиёжларини қондиришга қатъий бел боғлаган экан, табиийки, вақти-соати келиб фойдали қазилмаларнинг ҳам таги кўринади.

Бу фикрга қўшилмайдиганлар, албатта, топилади. Негаки, ҳали аниқланмаган, ўрганилмаган, аниқланган бўлса-да фойдаланишга топширилмаган конлар жуда ҳам кўп. Аммо, ётиб еганга тоғ ҳам чидамайди, деган гап бор. Ҳар ишнинг аввали ва охири бор, деганларидек, қазилма бойликлар, гарчи улар илоҳий неъматлар бўлса-да, ўлчоғли ва ўлчамлидир.

Табиатда ортиқча ҳеч нарса йўқ. Ҳамма нарсанинг ўз ўрни, зарурати бор. Фақат, бир ерда анқонинг уруғи бўлган нарса бошқа бир жойда тўлиб-тошиб ётган ёки аксинча бўлиши мумкин.

Бир вақтлар Архангелск вилоятининг Котлас шаҳрига нашриёт эҳтиёж учун қоғоз ундиришга борганимда, қулинг ўргулсин, зинқиллаган қарағайларни кесиб, майдалаб ўтинга ёқишаётганини, ботқоқ устига устма-уст тахлаб, йўл солишаётганини кўриб ҳайратим ошган эди. «Иложимиз қанча, — дейишганди ўшанда суҳбатдошларим. — бизда Ўзбекистондагидай тош, шағал бўлмаса. Сизларда қарағай йўқ. Келинглар, бир вагон тошга бир вагон ёғоч алишамиз...»

Бу — жуда жиддий айтилган гап эди..

Демак, инсон эҳтиёжи, ҳаётий зарурат учун яратилган — ерусти, ерости бойликлари, сув, ҳаво, нефт, газ, тош, қум... ва ҳоказолардан тежаб-тергаб фойдаланишимиз керак, исроф қилмаслигимиз зарур. Бутун дунёда чучук сув заҳиралари камайиб бормоқда. Инсон фаолияти туфайли атмосферага бир йилда неча миллиард тонна заҳарли моддалар кўтарилмоқда. Миллион йиллар давомида шаклланган об-ҳаво меъёрлари бузилаётганига гувоҳ бўлиб турибмиз. Аёвсиз тошқинлар, ёнғинлар, ер силкинишлари, бошқа табиий офатлар одамларни огоҳликка даъват этмоқда. Бундай нохушликлар, аслида бизнинг ўринсиз, номақбул ишларимиз оқибатларига ишорадир. Бу ишораларга бефарқ бўлсак, фақат ўзимизни, бугунги кунимизни, бугунги роҳатимизни кўзлаб иш тутсак, фалокат остонаси сари яқинлашиб бораверамиз.

Иккинчи хулоса. Табиий бойликлар, илоҳий неъматлар фақат биз учун яратилмаган, улар биздан кейин келадиган, шу она заминда биздан кейин истиқомат қиладиган неча юз, неча минг-минг авлодларнинг ҳам ризқи, насибаси! Бизнинг бурчимиз бу бойликлардан баҳраманд бўлган ҳолда, уларни келажак авлодларга ҳам қолдиришдан иборат. Келажак наслларни Орол мавжларидан бенасиб қилиб қўйганимизнинг ўзи фақат бизга эмас, бутун инсониятга сабоқ бўлиши керак.

Тақдир тақозоси билан хорижда эллик йил яшаб, туғилган қишлоғига қайтган бир ватандошимиз эътиборимизни «арзимаган» бир нарсага қаратди. Қишлоқ четидаги минг йиллик, балки бир неча миллион йиллик тепаликни суриб, тупроғини ғишт заводига, шахсий қурилишларга ташишаётган экан. Ватандошимиз жон-жаҳди билан уларнинг йўлларини тўсмоқчи бўлади: «Ҳой биродарлар, нима қиляпсизлар ўзи? Ахир бу тепалик миллатимиз, Ватанимиз тарихининг ноёб шоҳиди-ку, биздан аввал ўтган аждодларимиз нигоҳи тушган муқаддас жой-ку...»

Бир гал воҳага борганимизда нураб, харобага айланиб ётган сардобани кўриб, юрагим қаттиқ ачишган эди. Шу мўъжазгина иншоот қанчадан-қанча йўлчилар, сайёҳлар, тужжорлар, замона зулмига дош бера олмай Ватанидан айро тушганларнинг жонига оро кирган, ҳаётини сақлаб қолган эди-ку... Тепалик деймизми, сардоба деймизми, нураб адойи-тамом бўлган эски қалъа девори деймизми, уларнинг ҳаммасини асраб-авайламоқ, келажак авлодларга етказмоқ зарур. Бизнинг йўлимиз, мамлакат раҳбари таъкидлаганидек, борини асраб-авайлаш, йўғини яратиш йўлидир. Негаки, глобаллашув имкониятлари, «Интернет» тизими қанчалик мукаммал бўлмасин, улар олис мозий нафасини ҳис этишда қадим бир иморатнинг оддий бир ғишт парчаси ёхуд аждодларимизга хизмат қилган оддий бир хум бўлаги олдида ожиздирлар.

КЎРГАЗМА ЗАЛЛАРИДА

Яқинда Ўзбекистон Қуролли кучлари Марказий музейида ёш рассомлар — Тоҳир Шоймуродов ва Фаррух Умаровнинг «Мустақиллик тароналари» номли кўргазмасининг очилиш маросими бўлиб ўтди. Кўргазма мустақиллигимизнинг 13 йиллигига бағишланди.

РАНГЛАРДА АКС ЭТГАН МУҲАББАТ

Тоҳир Шоймуродов Сурхондарё вилоятида туғилган. Республика бадиий санъат билим юрти ҳамда Педагогика университети бадиий графика факултетини тамомлаган. Тоҳир ўз ишларида гўзал Ўзбекистонни, унинг бетакрор табиати, меъморий обидаларини тасвирлайди.

Тоҳир яна тарихий асарларни ҳам моҳирлик билан полотнога туширади. Унинг Кўкалдош мадрасаси янги кўриниш касб этишига оид ишлари, айниқса, диққатга сазовор. Бедор она тасвири акс этган «Уйқусиз тун» асари рассом ижодида алоҳида аҳамиятга эга.

Кўргазманинг яна бир иштирокчиси Фаррух Умаров ижодий фаолияти ҳам ўзига хос. Рассом оиласида таваллуд топган Фаррух ижодий муҳитда вояга етди. Унинг биринчи устози отаси — таниқли рассом-пейзажист Мадҳиддин Умаров бўлди. Кўплаб республика миқёсидаги кўрик-танловларда муваффақиятли қатнашиб келмоқда. Ёш ижодкорнинг асарлари чет давлатларда ҳам намойиш этилиб, муносиб тақдирланган. Рассом асарларида қишлоқлар, қадимий кўчалар, баҳайбат, улуғвор тоғлар, она-табиат, серқуёш Ўзбекистон тасвирланади.

Кўргазма Ўзбекистон Қуролли кучлари Марказий музейи ҳамда Бадиий академия томонидан ташкил этилган бўлиб, очилиш маросимида ташкилотчилар, таниқли рассомлар ва санъатшунослар ёш ижодкорлар ишларини юксак баҳолаб, келгуси ишларига оқ йўл тиладилар.

Фарҳод МАҲКАМОВ

ТАНИШ ЧЕҲРАЛАР

Гулчеҳра Саъдуллаеванинг санъатдаги ҳаётини идрок этар эканман, беихтиёр уни бундан ўттиз-ўттиз беш йил аввалги сўнмас учқуну ҳали-ҳануз ўзбек санъатини ўз тафти-оташи билан безаб келаётган маҳобатли гулханга қиёс қилгим келади.

Биз ўзига хос, таъсирчан ижросига ошуфта бўлган, ҳар бир чиқишини интиқлик билан кутган Гулчеҳра Саъдуллаева саҳна санъатига кириб келганига ҳам ўттиз беш йилга яқин бўлиб қолибди.

Асли Г.Саъдуллаевани элда эътиборли қилган Ўзбекистон телевидениеси десак, муболаға бўлмас. Гулчеҳра опа телевидениеда яратган салмоқли, кечинмаларга бой, бири-биридан таъсирчан образлари билан томошабинлар қалбини «забт» этди.

Санъаткорнинг аксар қаҳрамонлари ҳаётни ўқиш, борлиқни чуқур идрок этиш жараёни оқибатида истиғфор лаҳзаларига рўбарў бўладилар. Актриса ўз қаҳрамонларининг беғубор кулгисига ҳам, аччиқ, аламли кўзёшларига ҳам сизни шерик қилади. Г.Саъдуллаева қандай рол ижро этмасин, хоҳ у бош қаҳрамон, хоҳ эпизодик образ бўлсин, ҳатто асар айнан шу актриса кўзда тутиб олинган бўлса-да, ҳеч қачон «яккахон»лик қилишга интилмайди, кибру ҳавога берилмайди. Аксинча, бутун диққат-эътиборини, ўзини шу спектакл муҳитига, ундаги актёрлар ансамблига мослашишга қаратади. Шу тариқа актриса ижроси саҳна асарининг таъсирчан бир узвига айланади.

Очиғини айтганда, яхши инсон, гўзал қалб соҳибаси бўлмиш Гулчеҳра Саъдуллаевадек шахслар ҳақида ёзиш жуда мароқли, бир фикр иккинчисини етаклайди, таъбиру тавсифлар қуйилиб келаверади.

Бу ажойиб санъаткор илк бор саҳнада пайдо бўлганидаёқ, таърифга сиғмас даражадаги муҳаббати, қалбларни титратгувчи кечинмалари, меҳри, сеҳри ила санъат мухлисларини ром этганди. Ва ҳамон шундай: ҳар сафар Гулчеҳра Саъдуллаева саҳнага чиққанида томошахонага қувватбахш ёғду, гўзаллик ва меҳр ёғилади.

Одамлар қалбини ғуборлардан холи қилувчи, яхшилик, эзгулик йўлидаги хайрли ишларингиз самарали бўлсин!

Ф.ФАЙЗИЕВ

АКС-САДО

Газетанинг 2004 йил 20 август сонида эълон қилинган Зайнаб Жумаеванинг «Табиат ҳақида филмлар яратилса...» мақоласида долзарб масала кўтарилган. Чунки наботот ва ҳайвонот оламига доир илмий-оммабоп филмлар орқали юртдошларимиз ўз ватани табиатининг қиёфасини, бор гўзалликларини юракдан ҳис қиладилар. Андижон вилоят телерадиокомпаниясининг бир гуруҳ ижодкорлари 2002 йили шу ниятда илмий-оммабоп филмлар яратишга киришган эдилар.

«АТВ саёҳатчилар клуби» ижодий жамоаси бир йил давомида вилоятимизнинг табиати, тоғлари, на-

ТАБИАТ ШАЙДОСИМИЗ, ЛЕКИН...

бодот олами, географияси, тарихи ҳақида кўплаб видеоматериаллар тўплади. Вилоят телевидениеси орқали етти қисмдан иборат илмий-оммабоп филмлар намойиш қилинди. Унда томошабинларга ҳали унчалик таниш бўлмаган Олой тоғ тизмалари этагидаги Чилустун тоғларининг наботот олами, Сирдарёнинг бошланиши, тарихий ёдгорликлар, Далварзинтепа, Эрши харобалари ҳақида маълумотлар берилди.

З.Жумаева тўғри таъкидлаганидек, бундай филмларни тасвирга олиш учун табиат шайдоси бўлган мутахассислар, ҳомийлар керак бўлади. Яқинда биз ёввойи ўрдакларнинг қишки кўчиш жараёнида Фарғона водийси дарё, кўлларидан ўтиши ҳақидаги филмни тайёрламоқчи бўлдик. Бунинг учун ижодий гуруҳ Марказий Фарғона ҳамда Сариқамиш чўлларидаги дарё, кўлларга бир ойлик сафарга отланиши керак эди. Лекин бу ғоямизни на мутахассислар, на ҳомийлар қўллаб-қувватлашди.

Ҳозирги бозор иқтисодиёти шароитида ҳар бир ташкилот дарров фойдани кўзлайди. Шунинг учун ҳам маънавий манфаатларимизга айрим ҳомийлар унчалик қизиқишмаяпти. Ҳолбуки, арқонни узунроқ ташлаб, мулоҳаза қиладиган бўлсак, табиат ҳақида яратилган ҳар бир филм бизнинг келажакка колдираётган улкан маънавий меросимиз бўлиб қолиши, шубҳасиз. Мана шундай филмлар орқали биз ёш авлод қалбида табиатнинг ҳар бир қарич ерини севиш, у билан фахрланиш, энг муҳими, Ватанни англаш туйғуларини тарбиялаймиз-ку!

Музаффар КАРИМОВ,
Андижон вилоят телерадиокомпанияси муҳаррири

УМАРАЛИ ШАП-ШАП

БИЛАСИЗМИ?

XX аср биринчи ярмида Намангандан анчагина илм аҳллари, санъаткор, созанда ва хонандалар етишиб чиқди. Халқ ҳурмат-эътиборига сазовор бўлди. Исоқхон тўра, Муҳаммадхон тўра, Яҳёхон тўра, Собитхон тўра, Эшон Бобохон — Нодим, Хилватий, Муҳаммадхон Эшон, Каромат Эшон, Абдусаттор Маҳдум, Исмоил Маҳдум каби олимлар маърифат аҳлига пешво ва раҳнамо бўлишган.

Санъат соҳасида Абдулла Тароқ, Уста Рўзимат, Жамол қори Ғиёсов, Абдувоҳид Шўхий, Умарали шап-шап Муҳиддинов кабилар шуҳрат қозонган. Улар нафақат Наманган, балки бутун Республикада машҳур эдилар. Афсуски, улар номи унутилиб кетмоқда. У санъаткорларни кўрган, билганлар жуда кам қолди. Мен ўша машҳур зотлар ашулаларини эшитган, суҳбатларидан баҳраманд бўлганим учун улар ҳақида анча-мунча хотираларим сақланиб қолган. Жумладан, Шап-шап қори ҳақида билганларим кўпчиликни қизиқтирса ажаб эмас.

Умарали Муҳиддин ўғли 1907 йили Наманган шаҳар ҳозирги Заркент маҳалласида таваллуд топган. Эски мактабда савод чиқариб, Қуръони Каримни ёдлаган ва Умарали Қори номи билан шуҳрат қозонган. Ёшлигидан мумтоз адабиётга қизиқиши кучли бўлган. Навоий, Фузулий, Машраб, Сўфи Оллоёр, Муқимий, Фурқат каби шоирлар шеърларини мутолаа қилган ва ўзи ҳам Қорий тахаллуси билан шеърлар ёзган. Мусиқа асбобларига меҳр қўйиб, дутор, танбурларни ниҳоятда мароқ билан чертганки, тингловчиларда ҳаяжон, завқу шавқ уйғотиб юборган. Шунинг учун у Умарали шап-шап, Шап-шап қори номлари билан машҳур бўлган. Умарали ака хушовоз хонанда, бастакор ҳам эди. Ўзи куй басталар, ўзи ижро этар, баъзан ўзи ёзган шеърларини қўшиқ қилиб куйларди.

Умарали ака яхши косиб ҳам бўлган, уйида атлас, бўз тўқирди. Театрда ишлади, мактабларда мусиқа ва ашуладан дарс берди. Кичик асарларни саҳналаштирарди. Менга ҳам 3-мактабда дарс берган. Кичик кулгили ролни ҳам ўйнаганман. Умарали ака кўпроқ тўйларга таклиф этиларди. Бир ўзи дутори ёки танбури билан тўйларни обод қилар ва халқ ҳурматига сазовор бўларди. 1935 йили бўлса керак, Умарали ака холамнинг қизлари Буойшахоннинг тўйида бир ўзи 10 тага яқин мумтоз қўшиқни дутор билан муттасил ижро этганини ҳали-ҳали унутолмайман. Умарали қори шеър ва мусиқага шунчалик берилиб куйлардики, ўзини унутиб юбориш даражасига етарди. Тингловчиларда ҳам шу ҳолни кузатардик. Кейинги вақтларда «Қайнона», «Келин» деган ўзи ёзган ҳажвий шеърларини мароқ билан куйлаб юрди.

Тошкентда яшаб юрганимда 60-йиллари Наманганга таътилга келдим. Қори ака билан учрашиб қолдим. «Домла, бизникига борсангиз, бир ногирон қизим бор, шуни кўринг», дедилар. Бордим, 27 ёшли Ўктамхон оғир дардга чалинган, оёқлари ишламайди, сочи майдалаб ўрилган, гўзал, ва зебо қиз. Табассум билан мени қарши олди. Кўзимга ёш келди. Аллоҳнинг синови шундай муштипар, мунис бандага тушибди. Укаларидан ўқиш, ёзишни ўрганибди, чиройли Чуст дўпписи тикар экан. Анча суҳбатлашиб, Тошкентга қайтгач, у ҳақда мақола эълон қилдим. Шундан кейин наманганликлар анча ғамхўрликлар қилишди. Наманганга яна бир келганимда Ўктамхонга нафақа тайинлатиб, телефон туширтириб бердим. Наманганга ҳар келганимда, Ўктамхонни кўрмай кетмас эдим. 32 ёшида вафот этиб кетди. 1977 йил октябрда Умарали қори ака ҳам дунёдан ўтди. Камтар, ажойиб санъаткордан 2 ўғил, 4 қиз қолди. Улар билан мулоқотим узилган эмас. Афсуски, бундай хушовоз хонанданинг бирорта ашуласи пластинка, кассета ёки радиода сақланиб қолмаган. У чинакам халқ ҳофизи эди.

Исматулла АБДУЛЛАЕВ,
Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби

"ҒАЛЛАБАНК" ҲАМКОРИНГ БЎЛСА, ҲИСОБДАН АДАШМАЙСАН!

ХАЛҚ БАНКИ — СИЗНИНГ ОИЛАНГИЗ БАНКИ

UJB O'ZUYJOYJAMG'ARMABANK
Imkoniyat yaratamiz

МУШОҲАДА ЗАИФ, БАЁН НОЧОР БЎЛГАЧ...

ЁХУД МАКТАБ НИМА?

"Маърифат" газетасининг 2004 йил 21 июл сонида "Умумий ўрта, мактабгача ва мактабдан ташқари таълим муассасаларининг педагог кадрларини аттестациядан ўтказиш тартиби" (уни, қуйида қисқалик учун, Тартиб деб атаймиз) лойиҳаси эълон қилинди. Тартиб лойиҳаси муҳокама, мунозара учун, мутахассислар фикрларини эшитмоқ учун чоп этилган.

Тартиб 35 бандда баён қилинган бўлиб, 5 бўлимга ажратилган. Унинг «Педагог кадрлар учун тоифалар бўйича намунавий малака талаблари» ва «Педагоглар касбий фаолиятини намунавий баҳолаш мезонлари» номли иккита иловаси бор.

Тартибнинг 2-бандини тўлиқ келтираман: "Аттестациянинг мақсади — умумий ўрта, мактабгача ва мактабдан ташқари таълим муассасаларини малакали кадрлар билан таъминлаш, улар таркиби сифатини ошириш, истеъдодли, ўз касбига содиқ, таълим ва тарбия жараёнига катта ҳисса қўшган педагоглар меҳнатини рағбатлантириш ҳамда уларнинг эгаллаб турган ёки даъвогарлик қилаётган тоифа ва лавозимларига мослигини аниқлашдан иборат".

Биринчидан, Аттестация ўз моҳиятига кўра, малакали кадрлар билан таъминлашдек ўта мураккаб вазифани ўз зиммасига ололмайди. Иккинчидан, муаллифлар, "улар таркиби сифатини ошириш" жумласига қандай маъно мужассам қилганини аниқлаш қийин. Учинчидан, "истеъдодли", "ўз касбига содиқ", "таълим ва тарбия жараёнига катта ҳисса қўшган" каби иборалар сўзлашув тилида ишлатилса-да, уларни ҳужжатларда эркин ишлатиб бўлмайди; ҳужжатда ишлатиладиган ибора тушунча даражасида аниқланган (ҳамма бир маънода тушунадиган) бўлиши керак. Педагогни рағбатлантириш Аттестация зиммасидаги иш эмас. Тўртинчидан, алоҳида педагогларнинг эмас, барча педагогларнинг "даъвогарлик қилаётган тоифа ва лавозимларга" мослигини аниқлаш керак.

Мосликни аниқлаш учун:

— ҳар бир тоифа ва лавозимга қўйиладиган талаблар ҳамма бир хил тушунадиган даражада аниқлаштирилган, ҳамда

— даъвогарнинг талаблар даражасидалигини аниқлаш механизми яратилган бўлиши керак.

1-иловада педагогик кадрларга қўйиладиган талаблар 3 турга ажратилган: умумий, касбий ва тоифа талаблари. Умумий талаблар зарурийлик нуқтаи-назаридан эмас, ҳеч бир идора, ҳеч бир ҳужжат номи рўйхатдан қолиб кетмаслиги керак, деган тамойилга амал қилиб тузилган. Касбий талаблар эса 118 сўздан ташкил топган (жуда узун) жумлада баён қилинган; уни тушуниб-ку бўлмайди, ўқиб чиқиш ҳам жуда машаққатлидир. Ушбу талаблардан кичик бир парча келтираман: "... шу фан бўйича яратилган Давлат таълим стандартлари, давлат талаблари ва илғор тажрибаларни жорий этиши...". Биринчидан, гарчи "давлат талаби", "илғор тажриба" каби иборалар ишлатилса-да, ушбу ўринда қайси давлат талаби, қайси илғор тажрибани тушуниш кераклиги аниқ эмас. Иккинчидан, гарчи, Давлат таълим стандартлари тушунчаси бир қанча ҳужжатларда аниқланган, "Умумий таълимнинг давлат таълим стандартлари ва ўқув дастури" 1999 йилдаёқ тайёрланиб, нашрдан чиқарилган бўлса-да, уни бир хил тушунишга эришганимиз йўқ. Бу ҳақда қуйироқда фикр юритамиз. Учинчидан, "жорий этиш" педагог ваколатидаги иш эмас. Тўртинчидан, "давлат талабларини жорий этиш" қандай маъно англатади? Тоифа талаблари "қатнашгани", "иштирок этгани", "тақдирлангани", "намойиш этганлиги", "ёзганлиги" ва ҳоказоларни тасдиқловчи ҳужжатлар борлигидан иборат.

8-бандда "Аттестация комиссиясининг асосий вазифаси педагогик кадрларнинг касбий фаолияти, билими ва таълим-тарбия соҳасидаги натижаларини холис ва адолатли баҳолашдан иборат" эканлиги белгиланган. Демак, Тартибда кўрсатилишича, фақат натижалар баҳоланади, яна холис ва адолатли. Натижаларни эса, фақат улар қайд қилинган ҳужжатлар асосида баҳолаш мумкин. Экспертнинг вазифаси эса ҳужжатларга таяниб эмас, балки бевосита мулоқот ва бошқа воситалар асосида даъвогарнинг талаблар даражасидами ёки йўқлигини аниқлаб беришдан иборат. Ҳақиқий эксперт бошқаларнинг гувоҳликларига таяниб хулоса чиқармайди.

Кўринадики, Тартибда талаблар тўғри шаклланмаган ва хулоса чиқариш механизми йўқ.

Тартибда аттестация комиссиясини, яъни экспертлар гуруҳини "ҳар бир ташкилотдан бир вакил" тамойили асосида шакллантириш (11- ва 14-бандлар) назарда тутилган. Экспертлик хизматини буйруқ асосида, ваколат бериш йўли билан ташкил қилиб бўлмайди. Экспертлик хизматини ташкил этиш учун эса, ҳеч бўлмаганда битта эксперт бўлмоғи керак. Ушбу ўринда эксперт ким, деган савол туғилади.

Эксперт. Эксперт, бу — даъвогардан лавозимига кўра эмас, салоҳиятига, интеллектига кўра юқорида турган мутахассис. У, даъвогар нимага лойиқлигини белгилаши эмас, аниқламоғи керак.

Давлат таълим стандарти. Стандарт тушунчаси, бизда, тайёр маҳсулотга нисбатан қўлланиб келинар эди. Ҳар қандай маҳсулот ёки буюм истеъмол қилиниши ёки қаерда ишлатилишига қараб муайян талаблар даражасида бўлиши керак. Ўша талаб шундай ташкил этувчиларга (майда, элементар талабларга) ажратиладики, натижада, ҳар бир ташкил этувчининг бажарилиш-бажарилмаслигини осон аниқлаш имконияти пайдо бўлади.

Элементар талаблар мажмуаси, уларнинг бажарилишини аниқлаш механизми билан биргаликда стандарт деб аталади.

Айни талаб ва унинг бажарилишини аниқлаш механизми, бу — стандартдир. Стандарт, шу соҳа мутахассислари учун айни бир аниқ маънони англатувчи сўзлар воситасида баён қилинади. Демак, стандартни баён қилиш учун махсус тил зарур.

Таълимнинг муайян босқичи битирувчиси интеллектига (интеллект = хотира + мушоҳада + маданият) қўйилган талабларнинг стандарт кўринишига келтирилган шакли таълим стандарти деб аталади.

Таълим босқичлари битирувчиларига қўйиладиган талаблар ва улардан ҳосил қилинадиган таълим стандартлари мамлакатнинг белгиланган тараққиёт йўли, анъаналар, жаҳон саҳнасида рўй бераётган ўзгаришлар таҳлили асосида, доимо мукаммаллашиб борадиган технология воситасида ҳосил қилинади. Ўз навбатида, таҳлил этиш технологияси ҳам мукаммаллашиб бормоғи керак. Демак, таълим стандартлари мамлакатнинг тараққиёт йўли, келажаги билан боғлиқ. Шунинг учун ҳам бундай стандарт номига давлат сўзи ҳам қўшиб ишлатилади, яъни — давлат таълим стандарти (ДТС) шаклида истифода этилади.

Мамлакатимиз мактабларининг 5-9 синфлари учун адабиёт бўйича ўқув дастури ва дарсликлар ёзилишига асос бўлган, юқорида эслатганимиздек, 1999 йили чоп этилиб, мактабларга тарқатилган давлат таълим стандартлари мажмуасининг "Ўқувчилар адабий таълимга оид қуйидаги билим, кўникма ва малакаларни эгаллашлари шарт" деб бошланадиган қисмидан иқтибослар келтирамиз ҳамда уларга муносабатимизни билдирамиз. У ҳаммаси бўлиб 17 та талабдан иборат.

1-талаб: "тўғри, тез ва ифодали ўқиш".

— "тўғри", "тез", ва "ифодали" каби нисбий маъно берадиган сўзлар воситасида талабни ифодалаб бўлмайди.

7, 10, 14, 15-талаблар "ўқиган", "ўрганилган" каби сўзлар билан бошланганлиги сабабли ижрога боғлиқ бўлиб қолган; уларни оддий талаблар рўйхатига ҳам киритиш мумкин эмас. Фикримизни аниқлаштирмоқ мақсадида 10-талабни келтирамиз: "ўрганилган адиблар табиатига хос бўлган хислатларни баҳолай билиш".

16-талаб: "адабиёт назариясига доир илмларни китобхонлик амалиётида мустақил қўллай билиш".

— қайси кўламдаги адабиёт назариясига доир илмлар ҳақида гап кетаётгани маълум эмас.

17-талаб: "адабий-тарихий даврларга ва адиблар ижодига тўғри баҳо бера олиш".

— талаб 9-синф ўқувчисига қўйилаётгани эсдан чиқарилган. Қайси нуқтаи-назардан, қайси адиблар ижодига баҳо бермоқ керак? Ўқувчининг ушбу талаб даражасидалигини аниқлаш амалий жиҳатдан мумкинми?

5-талаб: "берилган *ҳар қандай мавзуда* (таъкид бизники — **Ш.Д.**) оғзаки ва ёзма равишда мустақил фикр юрита олиш".

— Биринчидан, ўқувчининг ушбу талаб даражасидалигини амалий жиҳатдан аниқлаб бўлмайди. Иккинчидан, киши фикр юритмоғи учун ўша мавзуни билиши керак. Ҳар қандай нарса ёки ҳодиса ҳақида билимга эга киши топилиши мумкинми? — Йўқ! Демак, назарий жиҳатдан, одам боласи ушбу талаб даражасида бўлиши мумкин эмас.

Иқтибослар келтиришни шу ерда тўхтатамиз. Баён қилинган 17 та талабдан, ақалли, биттасини ҳам оддий талаблар рўйхатига-да киритиб бўлмайди. Стандарт эса элементар талаблар ва талабгорнинг ушбу талаблар даражасида ёки йўқлигини аниқлаш механизмидан иборат. Демак, адабиёт бўйича ўқув дастури, дарсликлар қўйиладиган фундаментнинг ўзи яратилмаган.

Биз бошқа ўқув предметлари бўйича давлат таълим стандартларидан иқтибослар келтирмадик. Бу, улар бўйича тузилган ДТС адабиёт бўйича тузилган ДТСдан яхшироқ, демоқчилигимизни англатмайди. Бу билан биз таълимда адабиёт алоҳида ўринга эга эканлигини таъкидламоқчи бўлдик. Биз иқтибослар келтирган ва бироз таҳлил қилишга ҳаракат қилган ҳар иккала ҳужжатда ҳам кўзланган мақсадга эришилмаганининг биринчи сабаби, муаллифларнинг адабий таълимнинг ўзагига дахлдор "хатлар, ҳужжатлар ва улар баёнига қўйиладиган талаблар"дан хабардор эмаслиги ёки уни, ДТС муаллифлари таъбири билан айтганда, "амалиётга қўллай олмаган"ликларидадир.

Мактаб. Мактабнинг биноси қанчалик муҳташам бўлмасин, унга мактаблик мазмунини бахш этолмайди; ҳатто, энг замонавий компьютерлар борлиги ҳам бундай мазмун беришга қодир эмас.

Биз юқорида мактабга алоқадор баъзи масалалар хусусида фикр юритдик: Тартиб ва ДТС тузиш мақсад қилинган икки ҳаракат самарасиз бўлганини далилладик. Ушбу йўналишда амалий аҳамиятга эга бўлган ҳеч бир ишни, "мактаб нима?" деган саволни четлаб ўтиб, бажариш мумкин эмас.

Инсон организмида ҳар бир орган ўз функциясини бажаради. Биз қураётган буюк давлатда ҳам шундай. Мактаб ҳам давлатнинг энг зарур органларидан бири сифатида ўз функциясига эга. Ўша функция нимадан иборатлигини аниқлагандан кейингина, юқорида қўйилган саволга жавоб топишимиз мумкин.

Мактабнинг функцияси муайян таълим босқичига ўқишга келган, унга лойиқ ҳар бир ўқувчи интеллектини ДТСда кўрсатилган даражага кўтаришдан иборат.

Ўқувчилар табиатига кўра информацияни турлича қабул қилишлари мумкин. Айни бир нарсани уларга тушунтирмоқ учун турлича, табиатларига мос баёнларга зарурият туғилади. Шунинг учун табиати турлича бўлган ўқувчиларни бир гуруҳ қилиб ўқитиш мақсадга мувофиқ эмас. Демак, биринчидан, ўқувчи — тингловчининг мукаммал таснифи зарур. Иккинчидан, ҳар бир келган ўқувчининг қайси тоифага тегишли эканини аниқлаш механизми керак. Учинчидан, ҳар бир тоифа ўқувчиларини ДТС талаблари даражасига олиб чиқиш программалари зарур. Бошқача қилиб айтганда, мактабнинг ўз функциясини бажариши йўлида туғиладиган ҳар қандай саволга жавоб бериш, ҳар қандай масалани ҳал этишга имкон берадиган тамойиллар, механизмлар системаси бўлиши керак.

Бизнинг яқин ўтмишимизда шаклланиб, ҳанузгача таълим ишларини ташкил этишда ҳукмрон бўлган тартибот бўйича ўқув дастурлари юқорида тузилиб, соатлари тасдиқланиб келарди. Баъзи расмий ҳужжатларда ўқув дастурини, ҳатто баён усулини ҳам ДТСга қўшиб қўйишган. ДТСни бажаришга эса, "Таълим тўғрисида"ги қонуннинг 7-моддасига кўра, барча таълим муассасалари мажбур. Оқибатда, ташаббускорликни қонунбузарлик дея талқин этиб, уни бўғиш имконияти пайдо бўлган. Таълимни, биз баён қилгандек, ташкил этишда ҳар ким ўз функциясини бажаради: давлатнинг хос органлари ДТСни тайёрлайди, педагогик системаси ва ўқувчиларни ДТС талаблари даражасига тайёрлаш программаси бўлганларга лицензиялар беради ёки уни бекор қилади, ҳар бир таълим босқичи битирувчисининг ДТС талаблари даражасида бўлишини назорат қилади; мактаб юқорида келтирилганлардан ташқари, ҳар бир ходимнинг ўсиш программасини ишлаб чиқади ва уни амалга оширади.

Биз таъриф этган мактабга фарзандини олиб борган киши учун репетитор муаммоси бўлмайди. Зарур бўлганда, ўқувчининг қайси йўналишда кетиши энг маъқул эканлигини аниқлаш ҳам мактаб зиммасида бўлади.

Биз таъриф этган мактабларни яратиш, биз тавсиф этган таълим тизимига ўтиш учун объектив шароитлар етилган. Биринчидан, бизнинг узоқ ўтмишимизда ўқувчини тўла англаш, у кўтарилиши керак бўлган даражани белгилаш, уни юксалтириш программасини тайёрлаш асосида ишлайдиган мактаблар бўлган. Бунга амин бўлиш учун тарихимиз баён қилинган манбалар ёки улар тадқиқ қилинган китобларни эътибор билан ўқиш етарлидир. Иккинчидан, XX асрда бошқариш илми ва амалиёти юксалди, инсон бош мияси функциясини аниқлаштиришга қаратилган фундаментал тадқиқотлар пайдо бўлди, уларга таяниб инсон интеллектини юксалтириш механизмлари яратилди ҳамда "тўлиқ спектр мушоҳадаси" деб ном олган системани яратиш ва бошқариш, ўрганиш, тадқиқ қилиш, баҳолаш мушоҳадаси шаклланди. Демак, бундай мактабларни яратиш учун фақат хоҳиш керак. Буюк давлат яратишга юзланган мамлакат кишиларида бундай хоҳиш бўлмаслиги мумкин эмас.

Шодиёр ДАВРОН

ЯХШИДАН БОҒ ҚОЛАДИ...

Машойихлар умрнинг мазмунини яхшиликда, эзгу амаллар ила умр йўлларини безашда, дея эътироф этишган. Зотан, инсон фарзандидан қоладиган эсдалик ҳам ана шу — эзгуликда. Самарқанд вилояти, Ургут туманига қарашли «Акромобод» жамоа хўжалигида истиқомат қиладиган оддий, қишлоқ одамлари Рофи ака Ҳамроқулов ҳақида гап кетганда беихтиёр: «Яхши одам, ўзидан боғ қолдираяпти», дея фахр билан гапирадилар.

Рофи ака педагогик фаолиятидан сўнг нафақага чиқди-ю, халққа нафи тегадиган яна бир хайрли ишнинг бошини тутишга киришди. Халқимизда: «Ниятинг — толеинг», деган ҳикмат бор. Шу маънода Рофи Ҳамроқулов гиёҳ битмас тоғнинг яйдоқ қисмини ўзлаштиришга бел боғлади.

— Тўғрисини айтишим керак, бошида хўжайнимга қарши чиққанман. Бошдан оёқ тошлоқдан иборат бу жойни ўзлаштириш зиёндан бошқа нарса эмас, деганман, — дейди Рофи аканинг умр йўлдоши Хосият опа. — Йўқ, хайрли ишга Яратганнинг ўзи кушойиш бераркан. Боғни ташкил қилишга ўғилларимиз Рафиқжон, Шуҳрат, Фарҳодбеклар билан киришиб кетдик. Албатта, ҳамма ишда бошқош отасининг ўзи бўлди. Самарқанд, Тошкент шаҳарларидан энг сархил узум навларини топиб келди.

Дарҳақиқат, Рофи ака томонидан Ургутда бунёд этилган бу боғ «Тинчлик» номи билан маълум ва машҳур.

— Бекорга бу номни танламадик, — дейди Рофи аканинг ўзи. — Бу Мустақил Ўзбекистонимизнинг тинчлигига, озодлигига рамзий ишора. Иқтисодий томондан келсак, ўтган йили бир тонна майиз олдик. Бу йил, Худо хоҳласа, икки тонна олмоқчимиз.

Рофи Ҳамроқулов истиқомат қиладиган қишлоқнинг «Андак» маҳалласи фуқаролари бу инсоннинг хайрли ишларидан беҳад хурсанд. Ҳар йили у маҳалланинг бирор-бир савобли ишини ўз ҳисобидан амалга ошириб боради.

Халқнинг дуоси кўл, дейдилар. Мамлакатимизда маҳалла тизимига алоҳида эътибор берилаётган бир паллада Рофи ака сингари қалби қайноқ, меҳри уйғоқ кишиларнинг борлиги нур устига нур, албатта.

Ҳа, Рофи аканинг ҳайрли ишлари, яратувчилик юмушлари эл-юртнинг эътиборида. Айтинг-айтинг, у киши сингари инсонлар кўпаяверсин!

Хуршид АЛМУРОДОВ
Муаллиф олган суратлар.

МАЪРИФАТ ҚАЛДИРҒОЧИ

ИЛМ — ЎЗНИ БИЛМАКДИР

Байрамолди янгиликлари, истиқлол бунёдкорликлари ҳақида ахборот берилар экан, яқинда телевизорда 3-4та янгидан бино бўлган мактабларни кўрсатиб қолишди. Гўзал, оққушдай, учаман деб турибди. Шинам, замонавий, янги жиҳозлар билан бойитилган, дизайни, дид-фаросат билан қурилгани жиҳатидан ҳеч қайси Европа мактабларидан қолишмайди...

Яна қизиғи шундаки, бу мактабларнинг иккитаси мен туғилиб ўсган макон — Китоб туманида қад ростлабди. Биттаси узоқ Дейшқон қишлоғида, иккинчиси туман марказидаги бош маърифат даргоҳи — «Китоб университети» деб ном қозонган Алишер Навоий номидаги 1-сонли ўрта мактаб! Иккаласининг ҳам менинг тақдиримда, таржимаи ҳолимда ўз ўрни бор. Иккаласининг ҳам энтиктирар даражада ҳаяжонли таассурот-хотиралари бор...

Ўтган асрнинг 50-йиллари ўрталарида мактабга борганмиз. Тақдир тақозоси билан мен Китобнинг 10 га яқин мактабида таҳсил кўрганман. Шулардан бири кеча Дейшқон қишлоғида янги қурилган маърифат даргоҳи...

Ушбу бунёдкорликларни қадрламоқ учун уларнинг аввалги ҳолатини эслаш кифоя: эски масжид, унинг ёнида ўша замоннинг маҳалла-гузари — 3-4 та олди айвонли хоналар. Рўпарасида, Дарёбодга бурилиш йўлида болахона — мактаб. Бунинг ҳам олди ниҳоятда тор айвон, тўппидай кичкина хона. Ҳаммаёқ тиззадан қор, чақир тошли кўча эса муз билан қопланган. Синфда 4-5 та бола, қизалоқлар. Ҳамма чопонию рўмоли — топганига ўраниб олган. Ўртада думалоқ печ. Карнайи айвонга чиққан. Унда хўл ўтин пирсиллаб ёнади. Кўзни ачиштиради. Муаллим Алиқул домла ҳаммани бир ерга йиғиб, айни пайтда ҳар бир болага алоҳида-алоҳида дарс беради. Биров 4-синф, бошқамиз 2-чи, 1-чи ва учинчида ўқийдиганлар ҳам бор. Бир «синф»га муаллим дарс ўтаётганда бошқамиз тайёрланиб турамиз. Шу алфозда бошланғич синфни ўтаб, 4-5 чақирим юқоридаги Офтобрўя қишлоғида 8 йиллик мактабда ўқишни давом эттирганмиз...

Бу гапларга қарийб 50 йил — ярим аср бўлибди. Ярим асрки, Дейшқонда мактаб қурилмабди. Мана, ниҳоят энди, Истиқлолнинг 13 йиллигида илк бор мактаб қурилиб, ишга туширилди. Мустақилликнинг шарофати шу эмасми?!

Ўзим таҳсил кўрган ушбу маконда фаолиятимнинг дастлабки йиллари, 3 йил ўқувчиларга ўзбек тили ва адабиётидан дарс берганман. Ҳафизов, Тен, Содиқов, Белков, Қурбонов, Қаххорова, Шукуров, Туропов сингари илм фидойилари билан бақамти меҳнат қилганмиз.

Тақдирнинг тантилигини қарангки, ўша кезлари мен билан иш бошлаган дўстларим — синфдошларимдан бири — Темир Жалилов шу мактабда директор, янги бинони қуриш айни шу қадрдонимнинг чекига тушибди... «Китоб университети»га муносиб, унда ўқитадиган, ўқийдиганларни уялтирмайдиган иншоот энди қурилиб, ишга туширилибди. Бу Мустақилликнинг шарофати эмасми?

Биз шу кунларда ҳақиқатан ҳам тарихий воқеа-ҳодисалар, бунёдкорлик ишлари, ислоҳотлар гувоҳи бўлиб турибмиз. Имкон топганларимиз бу жараёнда фаол иштирок этяпмиз. Ўзбекистоннинг келажаги — тақдирини белгилайдиган улуғ ишлардан бири, ҳеч муболағасиз, 2004-2009 йилларга мўлжалланган мактаб ислоҳоти тўғрисидаги Қарор бўлди.

Беадад шукрки, давлатимиз замон муаммоларидан ортиб, мактабга — келажакка бемисл эътибор қаратмоқда. Бу — жонкуярлик, ғамхўрлик, истиқболни олдиндан кўра билиш самараси. Бундан ҳамма — Сиз ҳам, биз ҳам, болаларимиз — ҳар биримиз манфаатдор бўла бошладик. Янги замоннинг янги мактаблари — маърифат қалдирғочлари парвозга чиқди. Парвозинг баланд бўлсин, ёмон кўздан асрасин сени, янги мактаб!

Маҳмуд САТТОРОВ

ЛУҚМА

ТААЖЖУБ

Яқинда бир кўрсатувни томоша қилаётиб ҳайрон қолдим: таниш фикр, таниш фактлар, таниш ифодалар. Кўрсатув Беҳбудий ҳақида эди. Дарров Беҳбудийнинг "Танланган асарлар"ини очдим ва кузатиб бордим: тележурналист ҳамкасбимиз асар сўзбошисини ҳеч қандай ўзгаришсиз айнан ўқиб берарди. Орада Беҳбудийга бағишланган кинодан лавҳалар бериб борилди. Кўрсатувни охиригача кузатдим. Китобни қўлга олиб, нуқта-вергулини ҳам ўзгартирмай қойиллатиб ўқиб берган журналист Т.Пўлатов бирор жойда бўлсин, бу сўзлар кимнинг қаламига мансублигини, Беҳбудийнинг тадқиқотчиси исми шарифини, ҳатто кино муаллифи номини тилга олмади. Аслида, булар барчаси таниқли адабиётшунос Бегали Қосимовга тегишли эди.

Матбуотда бирор олим, ёзувчи ва бошқанинг асарини ўзлаштирган киши плагиат дейилади. Зеро, телевидение — ҳозир энг фаол оммавий ахборот воситаси. Газета, китоб кам ўқиладиган ҳозирги пайтда телекўрсатувларни миллионлаб томошабин кўради-ку.

Ваҳоланки, бундай ҳол мазкур ҳамкасбимиз "ижодий фаолияти"да узлуксиз давом этмоқда. Унинг Абдулла Авлоний ҳақидаги ва бошқа кўрсатувлари ҳақида ҳам худди шундай фикрларни айтиш мумкин. Бунга сиз нима дейсиз, азиз ҳамкасблар?

Фаррух РАСУЛОВ,
журналист

УМРБОЙНИНГ ЎЗИ БИР КИТОБ

Устоз Озод Шарафиддинов: «Бир кунда энг камида ўттиз саҳифа мутолаа қилиш керак», деб қайта-қайта ўқтирганини шогирдлари ҳамон мамнуният билан эслаб юришади. Билмадик, Умрбой ҳам домланинг насиҳатини ўқувчилик йиллари эшитганми-йўқми, лекин у болалигидан китобга меҳр қўйган: «Кенгаш» жамоа хўжалигининг кутубхонасига ҳафтада икки бора қатнарди, ҳар борганда бир қучоқ китобни қўлтиқлаб қайтарди. Китобсевар боладан «безор» бўлган кутубхона мудираси Бозоргул опа охири: «Сен учун бир неча абонент дафтарчасини тўлдирдим. Олган китобларингни ўқияпсанми ёки ўқимасдан қайтариб келяпсанми?» деб сўрайди ҳам.

Умрбой нафақат қорақалпоқча, балки ўзбекча, қозоқча, русча китобларни ётиб олиб ўқийверарди. Шу боис бошқа болаларга ўхшаб кўчага чиқиб ўйнашни ҳам, тенгдошлари билан ҳангомалашиб ўтиришни ҳам билмасди. Кўпчиликка одамовидек туюларди. Чунки ўзи билан ўзи гаплашиб юрарди, китоб қаҳрамонлари билан дўстлашиб қоларди, уларга мактублар ёзарди-ю, фақат қайси манзилга жўнатишни билмасди.

Кейинчалик олий ўқув юртида таълим олиб юрган кезлари Ёзувчилар уюшмасида ҳар ойда бир марта ўтказиладиган «Очиқ эшиклар куни»да қатнаша бошлайди. Устоз адиб Тўлепберген Қайипбергенов ҳар гал ёш қаламкашлардан: «Хўш, ким қандай китоб ўқиб келди?» деб сўрарди. Албатта, аксарият ҳаваскор ёшлар: «Ие, нега биздан нима ёзганимизни сўрамайди-ю, нуқул қандай китоб ўқиганимизни сўрайди?» дея ажабланарди. Аслида, кўпни кўрган устоз ёш қаламкашлар мутолаа малакасига эга бўлсагина яхши ёзувчи бўлиши мумкинлигини ўз тажрибасидан биларди, бошқаларни ҳам мудом мутолаага даъват қилиб чарчамасди.

Ёзувчиликни китобхонликдан бошлаган Умрбой Утеулиев ҳозиргача ўн бешдан ортиқ китоб ёзди. Улар орасида, айниқса, «Аёлнинг жунбуши» қиссаси Қорақалпоғистонда худди «Шайтанат» каби машҳур бўлиб кетди. Дастлаб, шу қиссани ўқиб ўтирган такси ҳайдовчисини кўрган одамлар ҳайрон бўлишарди, сўнг йўловчилар ҳам борар манзилини унутиб, мутолаага берилди; одамлар бир-бирига қисса воқеасини гапириб баҳслашадиган бўлди. Умрбой ўз ўқувчиларини топди. Агар ҳозир Умрбой Утеулиев Қорақалпоғистонда энг кўп ўқиладиган ёзувчилардан биттаси десак, ишонаверинг. Ўзбек ўқувчилари Умрбойни «Туркистон», «Ўзбекистон адабиёти ва санъати», «Ўзбекистон овози» каби газеталарда, «Шарқ юлдузи», «Гулистон» журналларида, «Шарқ» нашриёт-матбаа концерни томонидан чоп этилган «Сиз соғинган асарлар» тўпламидан жой олган қисса ва ҳикоялари орқали яхши танийди. Унинг «Денгизнинг деви» қиссаси яқин кунларда нашрдан чиқади.

Умрбой «Эркин Қорақалпоғистон» газетасининг мухбири сифатида ҳам самарали ижодкор ҳисобланади. Долзарб мавзудаги мақолалари, жиддий муаммоларга бағишланган очерклари мунтазам равишда чоп этилади.

Буни қарангки, тиниб-тинчимаган заҳматкаш дўстимиз Умрбой Утеулиев 50 ёшга тўлибди. Одамнинг ишонгиси келмайди! Биз уни таваллуд куни билан чин қалбимиздан табриклаймиз; соғлик-саломатлик, оилавий тотувлик, ижодий ютуқлар тилаб қоламиз.

Набижон БОҚИЙ,
Иқбол МИРЗО

ДИҚҚАТ: ТАНЛОВ!

Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Болалар жамғармаси (ЮНИСЕФ) ва Ўзбекистон Республикаси Болалар жамғармаси "Саломатлик ва бахт оғушида" мавзуида энг яхши шеърий ва насрий асарлар танловини эълон қилади.

Танловнинг шиори: «Соғлом оила, соғлом муҳит ва соғлом авлод!»

Танловнинг илк саралаш босқичи 2004 йилнинг 10 декабригача ўтказилади. Танловда мазкур мавзуга қизиқадиган ёш ҳаваскор қаламкашлар, таниқли шоир ва ёзувчилар иштирок этишлари мумкин.

Мазкур танловда шунингдек, бахтли болалик мавзуидаги фотоэтюдлари билан ҳаваскор ва тажрибали фотосураткашлар ҳам қатнашишлари мумкин. Қўлёзмалар икки нусхада ўзбек ва рус тилларида тақдим этилади.

Танловниг якунловчи босқичида нуфузли ҳакамлар ҳайъати томонидан энг яхши деб топилган асарларни китоб ҳолида чоп этиш учун танлаб олинади ва ғолибларга рағбатлантирувчи совғалар топширилади.

Танловда энг яхши деб топилган асарлар салмоқли адад билан 2005 йил Халқаро болалар кунига бағишланиб чоп этилади ва Ўзбекистонда тарқатилади.

Танловга тақдим этилган асарлар қуйидаги манзилга юборилади:

Тошкент шаҳри, Олмачи кўчаси, 32-уй. Ўзбекистон Республикаси Болалар жамғармаси.

ТАҲРИРИЯТДАН:

БМТ Болалар жамғармаси ва Ўзбекистон Республикаси Болалар жамғармасининг бу хайрли иши ҳар жиҳатдан эътиборга лойиқдир. Негаки, бугунги кунда ёш авлод тарбиясини, болаларимиз камолини улар учун ёзилган бадиий асарларсиз тасаввур этиб бўлмайди. Кекса ва ёш адибларимизни танловда фаол иштирок этишга, ўғил-қизларимизни янги-янги асарлар билан хурсанд этишга даъват этамиз.

Александр ФАЙНБЕРГ
Ўзбекистон халқ шоири

НАЗМ — НАВО, НАЗМ — ИЛТИЖО

Александр Файнберг ўзбек адиблари билан туғишган ака-укалардек қадрдон. Ватани — Ўзбекистон. 1939 йилда Тошкентда туғилган. Қисқача айтганда, рус тилида ижод қилаётган ўзбек шоири. Ўндан ортиқ шеърий китоблари, юзлаб мақолалари чоп этилган. У катта экранларда намойиш этилган бадиий ва ҳужжатли фильмларнинг сценарий муаллифи ҳамдир.

Дўстлари уни ўзларига яқин олиб Саша дейишади. Саша ака камтарин инсон.

Шу камтарин инсон ўзбек адабиётига узоқ йиллар давомида беминнат хизмат қилган. Бобомиз Алишер Навоий асарларининг 10 жилдлигини, Абдулла Орипов, Эркин Воҳидов, Омон Матжон сингари ўнлаб шоирларимизнинг шеърларини рус тилига маҳорат билан ўгирган.

Александр Файнбергнинг адабиётимиз ривожи йўлидаги хизматлари Мустақиллигимизнинг 13 йиллиги арафасида муносиб тақдирланди. Унга «Ўзбекистон Республикаси халқ шоири» унвони берилди.

Биз севимли шоиримизни ушбу юксак мукофот билан чин дилдан қутлаб, газетхонлар эътиборига бир туркум шеърларини ҳавола этмоқдамиз.

Таржимон

КЕЧА

Тўлин ой фалакда ёнётган ғула.
Масжидлар гумбази осмонга бўла.
Асал ҳид таратган жўка* шохида
Бедана сайроғи тинмас ғулғула.

Бақувват чинорнинг соясидаги
Кимсасиз чойхона очиқ бемалол,
Самовар ёнида дамини олиб,
Чалқанча ётибди чойхоначи чол.

Қудуқ тепасида кўланка ташлаб,
Эгилиб турибди тол новдалари.
Япроқлар остидан очиқ кўзига
Оқиб тушаётир ой шуълалари.

Ҳув, олис дарича ортида эса,
Мусиқа чалади ярим тун тори.
Асал исларини таратар жўка,
Тинмайди сайроқи бедана зори.

ҲАВАСКОР ТАРЖИМОНГА

Назм — наво, назм — илтижо,
Шарқни тинглаб нашъа олурсан.
Чўзилади карвондек ҳижо,
Чилим каби тутаб ёнурсан.

Инграр наво юракни тилиб.
Шеърият бу — донишманд илон,
Ниш уради атиргул бўлиб,
Булбул бўлиб сеҳрлар нолон.

Ашъор гўзал, ашъор мафтункор,
Бекорларга лол этмагайдир.
Асал ва мой ичига бекор
Қилич тиғин беркитмагайдир.

Овутма ўзингни, шаккар байт
Ҳалво бўлур сатрма-сатр...
Боғда булбул чаҳ-чаҳлаган пайт
Шеърда янграр асрма-аср.

Мағрур яша, мардона, мард бўл,
Умринг бўлсин дунёга зийнат.
Шарқона байт атридан маст бўл,
Таржимага қилмагин журъат.

Шеър — Аллоҳнинг товши, яширин
Қулоғингга урилмоқдадир,
Шўртаккина қондек сўз ширин
Дудоғингда тирилмоқдадир.

ТОҒДА ТУН

Арчазорлар аро дайдийди шуъла,
Қоялар дарёга ўзин ташлайди.
Осмон — тикка боқар ёлғиз қоракўз,
Қорачўғи ичра ҳилол яшнайди.

ЯПОНИЯ

Тонг иероглиф мен учун.
Муҳаббатим уфқда самовий.
Сенинг нафис шамсиянг нечун
Осмон каби яшнайди мовий?

Нечун орол ўлканг устида
Чағиллаб чарх урар чағалай?
Нечун икки елканг устидан
Кўкка чиқар икки ҳилол ой?

Балки олам зар уқасига
Олмос тошни тикканидир бу,
Океан ва тонг ёқасидан
Куёш бошнинг чиқканидир бу?

Балки бу юрт рамзидир шундай:
Телба ботир тушмаган асир —
Кўтаргандир қайсар самурай
Башар узра оташ ва шамшир?

...Сарв куйлайди шамсия узра.

Токубоку китобин севиб
Ўқигани сингари япон
Океаннинг тўлқинларини
Варақлайди бу кўҳна макон.

Рус тилидан
Рустам МУСУРМОН таржимаси.

* *Жўка — дарахт номи.*

БИЗ УЧУН БОШЛАНДИ МУҲАББАТ ФАСЛИ

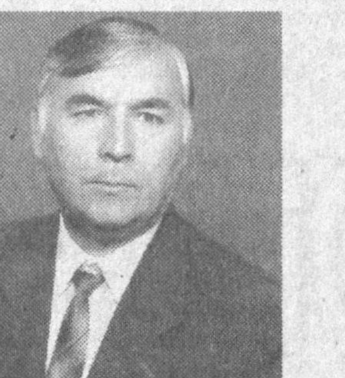

Асрор МЎМИН

ЁНДОШЛИК

Фалакда ёнма-ён этмайлик сафар,
Йироқмиз, мисоли юлдузлар қадар.
Мунгли юрагимда таскин бор магар,
Шу осмон остида биргамиз, жоним.

Айрилиқ бонг уриб чақсин чақмоқлар,
Дилда ишқ, туташдир йўллар, сўқмоқлар,
Фақат тоғлар билан учрашмас тоғлар,
Шу осмон остида биргамиз, жоним.

Оташда ёнса ҳам руҳ гули сўлмас,
Чин ошиқнинг сабр косаси тўлмас,
Умид чироғини сўндириб бўлмас,
Шу осмон остида биргамиз, жоним.

Ҳар баҳор қайтадан яшаргай олам,
Бенишон йўқолмас кўз ёшдай шабнам,
Наҳот беиз кетар гулдайин санам,
Шу осмон остида биргамиз, жоним.

Соғинч қўшиғини ўксиб бошлайман,
Олис юлдузларга назар ташлайман,
Висол онларини кутиб яшайман,
Шу осмон остида биргамиз, жоним.

МАКТУБ

Ишқ аҳлин ғафлатда қолдиради сайд,
Ёр, энди уйғоқмиз, ҳузуримга қайт.

Умид осмонингда Қуёш ботган пайт,
Мен маёқдай ёндим, ҳузуримга қайт.

Туяга мадордир дейишар бир ҳайт,
Раҳм айлаб жонимга ҳузуримга қайт.

Зулмат тунларига тезроқ видо айт,
Яна гул-гул бўлиб ҳузуримга қайт.

Сен бешак қайтасан! Шуни этай қайд,
Соғинч сўлдирмасдан ҳузуримга қайт.

* * *

Осмондай кенг экан замин ҳам асли,
Излай-излай аранг топдим, азизим.
Биз учун бошланди муҳаббат фасли,
Бўй-бастингга қараб тўймади кўзим.

Бизнинг бахтимизни кўп кўрди ҳаёт,
Юлдуз бўлиб кўкка учдинг, азизим.
Энди дардларимга бормикин нажот,
Кенг осмондан қандай топай, юлдузим?!

ШЕЪРИЯТ

Бу мамлакатнинг номи — Шеърият!
Офтоби — муҳаббат,
осмони — садоқат,
Қомуси — ҳақиқат.
Сўзлар — унга раъият,
Бор-йўқ яроғи — қалам ва қоғоз.
Орзуси —
илҳом қанотида этмоқлик парвоз.
Байрамлари — шеър туғилган кунлар.
Аламлари — бедор ўтган тунлар.
Дўстлари — шоирлар,
Шеър завқига мастлар,
Кам-кўстлари — шеърпурушлар,
Сўз сеҳридан бехабар каслар.
Яшаш зайли оддий —
Боқий бўлса бас муҳаббат,
садоқат, ҳақиқат,
Ва бошқа барча неъмат.
Бу мамлакатнинг номи — Шеърият!
Унинг ҳудудида яшаш,
Менга ҳам олий ният.

* * *

Баъзан заминдаги ишларга қараб,
Ташвишга тушаман, чекаман қайғу.
Ерда «юлдузчалар» ўйлашар ажаб,
Бизлар ягонамиз, порлаймиз мангу.

Оқшомлар осмонга назар ташлайлик,
Юлдузларда бордир шундай хавотир:
Бизлар миллиардлаб йиллар яшайлик,
Илож йўқ, куйиб кул бўламиз охир.

ҲИКОЯ

Хуршид ДЎСТМУҲАММАД

ЁҚУБ ИЗҚУВАРНИНГ ҲИЙЛАСИ

Ёқуб тўрам калласини салгина бошқача ишлатган эди, ҳаётида тубдан бурилиш юз берди: киссаси пул кўрди, рўзғорига барака кирди, номи маҳалла-кўйнинг оғзига тушди, ҳаммасидан ҳам, бегоналар тугул, уйидаги бола-чақаларигача унинг иззат-ҳурматини жойига қўядиган бўлишди! Тилидан ҳам, дилидан ҳам "Етказганига шукр" тушмайди-ю, баъзи-баъзида ўзи кашф этган янги касб-кори ўзига малол кеп қоляпти. Саратон иссиғида аллакимларнинг кетида пойлоқчилик қилиб юришнинг ўзи бўладими?!

Тўрт кун бурун борди, нақ пешингача уйига киролмай қолган лайчадек кўчада санғиди. Қориннинг пўстаги чиққаниям майли, яқин-атрофда чанқовбосди қултум сувнинг анқолиги ёмон алам қилди Ёқуб тўрамга!.. Бир ишни эплолмай қандай борган бўлса, шундай изига қайтди. Эртасига яна ўша кўчада кунни ярим қилди. Ивирсиниб юрди, сояси қуюқроқ ўрикнинг паноҳида чўнқайиб ўтирди, шу алфозда чимдим-чимдим мизғиб олди ҳам. Илло эллик-олтмиш қадам наридаги қўш қаватли, қизғиш томли ҳашамдор уйнинг баҳайбат темир дарвозасида инсон қораси кўринмади. Ҳали кўчиб келишмаганми, нима бало, деб норозиланиб ғудранди Ёқуб тўрам.

Илгариги замонларда уй-жойига қараб хонадон соҳибининг касб-корию топиш-тутишини адашмай чамалаш мумкин эди, энди эса касбдан кўпи йўқ. Кимга қарасанг, пайтавасига қурт тушгандек елиб-югуриб юрганини кўрасан, разм соле-еб кўрсанг, эплаб қўйган ишининг тайини йўқ, асасаю дабдабаси эса оламни бузади!

Ёқуб тўрам ҳам ўзи истар-истамас ўшаларнинг бирига айланди-қўйди. Ҳаммаси ҳеч бир ақли расо банданинг етти ухлаб тушига кирмаган янгича касб-корни кашф этишидан бошланди. Бундай қараганда, касб-кор дейишгаям тил бормайди, ишлайдиган идорасиям, ишхонасиям, янгича айтганда, офис-мофисиям йўқ. Жамоа... жамоани бошига урадими! Бир ўзи! Ўзи топдими — ҳузурини ҳам ўзи кўради! Сирини достон қиладиган, оғзидаги насибасини улашадиган анойилардан эмас у. Аллазамонлар ўтиб кетган тоғасининг невараси кепти, "беш ўғлим, бари бекор, бирортасини ёнингизга олсангиз"... Қариндош-уруғ орасида Ёқуб писмиқнинг иши юришиб кетди, деган гап болаланганки, келган. Ёши олтмишдан ошиб биров ундан ёрдам сўраш тугул, унинг ҳолидан хабар олмаган. Энди-энди салгина калласи бўлакчароқ ишлаши туфайли қадамини ерга дадилроқ қўядиган бўлганида... "Жиянчаларни ёнимга оладиган ҳунарим йўқ, опоқи. Ўзим пенсадаги одам бўлсам..." Опоқи унинг айтганига ишонмади, шалвираб хайрлашди. Ичида қарғанган бўлса ҳам эҳтимол. Ёқуб тўрам узоқ қариндошига ачинди, лекин чораси қанча?! Фалон-фалондақа юмуш топганман, ўғлингиз шу ҳунарнинг бошини тутсин, десинми?!

Бир нарсанинг тагига етмагунича уйқуси келмайдиган иприсқилар бор. Қўшниси Лутфиддин нахалга ўхшаш. "Ў, писмиқ, қаттан ошиб-тошиб кетяпсан?" деб сўраб қолса бўладими, кўпчиликнинг орасида! Ёқуб тўрам бунақанги бемаъни луқмага бамаъни жавоб қайтаришни ўзига эп билмади.

— Ҳар қалай, ўғри-каззоблик қилаётганим йўқ, — деди-қўйди.

Ҳа-да, у ҳеч кимсани ураётгани, сўкаётгани йўқ, муттаҳамлик қилиб ўзганинг чўнтагига қўл суқаётгани йўқ. Таъманинг кўчасига йўламаяпти. Одамларнинг ўзлари келишади, чақиришади, дард-ҳасратларини тўкиб солишади. Илтимос, илтижо, ўтинч ва ўзлари қўярда-қўймай қўлига ул-бул тутқазиб кетишади. Иши битмай туриб ташлаб кетадиганлар бор, ҳожати чиққач, Ёқуб тўрамни чорлаб чақирганлар қанча!

Ёқуб тўрам ўйлаб кўрса, эндиги замонда фалон касбнинг паттаси чўнтагимда деганинг билан нонинг бутун бўлмас экан, энди давру даврон ишнинг ўзини эмас, кўзини билганники!..

Шокарим барака топгур ҳунарнинг кўзидаги нақ гавҳарини мўлжалга олганлардан чоғи, ана, уй-жойини кўрга ҳассадек қилиб, қойиллатиб қуриб қўйибди, иморати олмонларнинг ўйинчоқ фабрикасидан янгигина чақлаб чиққан қўғирчоққа ўхшайди — узоқдан қараган одамга кулаётган, жилмаяётгандай. "Менга ўхшаш, лоақал менгаям ўхшай олмаётган ношуд-нотавонлар устидан қаҳ-қаҳ отаётгандай!" деб минғирлади Ёқуб тўрам.

У Шокаримнинг хонадони ёнида атайин қадамини секинлатиб ўтаётиб иморатга саро-сар разм солди. "Мармар қопланган пойдевори мандан икки қарич баланд... Сувоғиям алламбало... Деразаойнаси кўзни оляпти, уйнинг ичига мўралашнинг иложи топилмади-да..."

— Топган ҳунарингдан ўргилдим! — деб юборди Ёқуб тўрам ўзидан астойдил аччиқланиб. Аччиқландию, шу заҳоти шайтонга ҳай берди. Ахир умри меҳнатдан бош кўтармай ўтди-я, ҳе, эссиз! Кўксига шамол тегмади, эркак бошига дўппини яримта қилиб кўчага чиқолмади. Қариндош-уруғ, ошна-оғайни тугул, бола-чақасининг олдида ҳам бўйнини, унга қўшиб тилиниям қисиб юрди. Аслида салгина тилига эрк берса шундай гапларни биларди-я!.. Қанчадан-қанча теша тегмаган гаплари, қочириқлари тахи бузилмайгина ёруғ оламни кўрмай ичида жон берди, увол!.. Аҳён-аҳёнда тилига кучи етмай қолган пайтлари айтганини эшитганлар эса уни ичидан пишган писмиққа чиқаришди. Мабодо калласи бошқачароқ ишлаб қолмаганида, кўз кўриб қулоқ эшитмаган юмушни топмаганида дунёдан "Ёқуб писмиқ"лигича ўтиб кетарди. Қариган чоғимда уйда ўтириб қолсам ҳолимга маймун йиғлайди, деб юрак ҳовучлаб юрганди, аксинча Худо қўш қўллади! Фақат минг битта ҳунар бўлса ҳаммасидаям сабр-тоқат қилган одамгина барака топар экан.

Ёқуб тўрамнинг ичи эса сабр-тоқатнинг кони! Ўзи мусичадек юввош, беозор, камсуқумдан-камсуқум эди, кўпчилик уни назарига илмасди, очиқ-ошкор камситишдан ҳам тойишмасди. Ёқуб тўрам бундан озорланмасди. Нима бўлдию... йўқ, у кишим фавқулодда қаҳрамонлик кўрсатмади, юлдузни бенарвон урмади, белига белбоғ боғлаб ажнабий полвоннинг елкасини ерга теккизгани ҳам йўқ — олтмиш йилдан буён амал-тақал асраб, кўтариб юрган калласининг ичидаги ақл тугмаларини зиғирча бошқача ишлатди. Шу, холос!

Аввалига у ҳақда ҳазил-ҳузул аралаш узун-қулоқ гап оралади. Миш-мишга биров ишонди, биров — йўқ. Буёғини сўрасангиз, Ёқуб тўрамнинг ўзи ҳам ҳарчанд бош қотирмасин, фалон кундан ёки писмадон ҳодисадан сўнг ўзимда шундай ноёб қобилият аломатини пайқадим, деган тахминни айтолмади. Ўз исмига қачондан буён улуғловчи "тўрам" қўшилиб қолганига ҳам эътибор бермади. Одамнинг отаси қўйган исми ўзгарса ўзгарадики, кўчада орттирган лақаби умрбод қолади деб юрарди. Ёқуб тўрам шу борада адашди, яъни замон ўзгаришларига яраша мияси салгина ўзгача ишлаганди, яшаш тарзига қўшилиб, лақаби ҳам янгиланиб кетди...

Ёқуб тўрам шу сингари хаёллар оғушида "объект"дан узоқлашмай тоқати тоқ бўлаёзганида умидини боғлаб турган ҳодиса юз берди — кўча бошидаги муюлишдан чиқинди ташувчи мошиннинг "ди-дит"и эшитилди. "Дўмбоқвой худо деган йигит экан!" деб юборди Ёқуб тўрам шайланишга тушиб. Чиқинди йиғадиган мошин қаерга келиб тўхташини чамалади.

Беш-олти кун бурун қоқ пешинда бир чойнак чойни мириқиб ичиб, сел бўлиб ўтирган жойида ёнбошлаб, пинакка кетган экан, қўнғироқ устма-уст жаранглаcа-да, аранг ўрнидан қўзғалди. "Яна биттаси келди!" — энсаси қотди Ёқуб тўрамнинг, ҳозир чиқиб дарвозани очади, яқин-атроф кўчалик бирортаси қўл қовуштириб илжайиб турган бўлади, мезбон, қани, ичкарига кирсинлар, дейди, меҳмон бўлмиш гўё оламшумул ҳуфия сирни ошкор этаётгандай паст товушда шивирлайди:

— Қизимизга совчи келиб қўймаяпти...

— Э, хайрли бўлсин, биродар, — дея Ёқуб тўрам лутф қилади. Меҳмон тагдор жилмаяди. Мезбон шунинг ўзида муддаони фаҳмлайди, лекин меҳмон ўз оғзи билан муддаога кўчмагунича у зинҳор сир бой бермайди.

— Ёқубжон амаки, сиздан фатво олмай туриб тўй бошлайдиган анойи йўқ, — деб мақсадга кўча бошлайди меҳмон бўлмиш. Ёқуб тўрам ўзини гўлликка солади.

— Мен-а? Мен қанақасига фатво бераман?.. — У шундай деб ҳайратини охиригача ифода қилиб улгурмай меҳмон дангалига кўчади:

— Ҳаммасидан хабаримиз бор, отахон. Сиз бир оғиз "ҳа" ёки "йўқ" десангиз бас, кўнгил хотиржам тортади. Ўзимиз ҳам улбулни суриштирдик, лекин сизнинг йўриғингиз бошқа дейишди. Жон ака, йўқ деманг, орамизда қолади...

Илтимос қилиб келувчилар ҳам, ўртага тушадиган воситачилар ҳам бошида, "орамизда қолади" деб ваъдани катта беришади, аммо-лекин, мана, Ёқуб тўрамнинг кароматлари орада қолмаётгандирки, тўй мавсумида остонага илтимос қилиб келувчиларнинг кети узилмаяпти.

Хулласи калом, Ёқуб тўрам дарвозани очдию, ихчам қайчиланган мўйлабчаси ўзига хўп ярашган ўрта ёшлардаги дўмбоққина йигит кўзига оловдек кўриниб кетди. Йигит мезбон билан қуюқ кўришгач, тавозе билан қўлларини қовуштирди, уч хонадон нарида турган "ажнабий" оқ улови томон бирров назарини ташлаб қўйиб, гапни бошлашга қийналиб, ғудранди:

— Адашиб, нариги қўшнининг эшигини чақирибман...

— Ҳовли қаерда, ука? — деди Ёқуб тўрам муддаога кўчақол деган оҳангда.

— Қайнамада, — жавоб қайтарди дўмбоқ йигит.

— Э, ҳа-а!..

Мезбон амаки не боисдан наъра тортиб юборганини меҳмон йигит тушунмади, албатта, зеро, Ёқуб тўрам ўз довруғи беш-олти маҳалла наридаги Қайнамага етиб борганидан таажжубини яширолмаган эди. Бу кетишда аҳвол нима кечади? Ҳозирнинг ўзида тиними йўқ, маҳалламамаҳалла, кўчама-кўча, ундан сўнг бозорма-бозор изғигани-изғиган. Нақ изқуварнинг ўзгинаси!.. Шаҳарда бозор болалаганини айтмайсизми! Одамлар бозор қолиб, данғиллама, қимматсотар дўконларга қатнашга одатланаётганига куясанми?! Шу кетишда Ёқуб тўрам уч-тўрт ишончли шоввозни ёнига олмаса бўлмайдиган! У ҳолда... нони яримта бўлишиям майли-я, Ёқуб тўрамнинг ақли салгина янгича ишлаб, кашф этган ҳунари фош бўлишининг оқибати нима кечади?! Буёғи, қўлидан бир юмуш келган одамнинг довруғи ўрмалаб-чопқиллаб ёйилаверар экан, Қайнамага етган довруғ эрта бутун шаҳарга тарқамайди, деган кафолат йўқ!

— Кўпни кўрган мўйсафидлар маслаҳат беришди, — мулойимлик билан қистовга олишда давом этди дўмбоқ йигит. — Аниғини ҳеч ким сизчалик айтолмас эмиш...

Ёқуб тўрам мамнуният билан табассум қилди, жилмайди. Унинг эти "ўлгани"ни сезган дўмбоқ йигитнинг тили равонлашди. У Ёқуб тўрам ҳозиргина уйдан чиқаётиб кўнглидан кечирган барча гап-сўзларни қарийб айнан такрорлади. Фақат йигит тушмагур илтимосни қуюқ қила туриб бармоқлари букилган қўлини чапдастлик билан сермадию, Ёқуб тўрамнинг эгнидаги оқ яктакнинг ён чўнтагига ўртасидан букланган... қоғозчани солиб улгурди.

— Йўғ-э, нима қиляптилар?! — деди ясама ҳовлиқиб Ёқуб тўрам. Ҳовлиқиш, ўнғайсизланиш, хижолат чекишни ўрнига қўйдию, чўнтагидагини олмади, уни меҳмон йигитга қайтариб бериш эпини тополмади.

Муомала "ускунаси"ни мойлаб олган дўмбоқ йигит буёғига ўзини анчагина эмин-эркин тутди.

— Ака, оиладаги гап-сўзни ҳар кимга достон қилиш одатим йўқ, лекин сиздан сир сақламайман...

Ёқуб тўрам "майли" деган маънода бош ирғади, шу топда, "узатганини олган заҳотинг етти ёт бегона ҳам сирдошингга айланади", деган гап кечди кўнглидан.

— Катта қизимиздан ёмон адашдик, ота, — деди меҳмон йигит дам "ака", дам "ота", дам "амаки"лаб мурожаат қилаётганининг фарқига бормай. — Ўртага бообрў казо-казолар тушганди. Ўзиям элюрт танийдиган одам...

Йигит хомушланиб, бошини сарак-сарак тебратди.

— Савлатидан ит хуркадию, рўзғорда... вой-вой, тийинни устида азон айтаркан!.. Бировнинг рўзғордаги аҳволини билиб бўлмас экан, ота!.. Хулласи, қизим боласи билан уйимда...

— Э, аттанг!

Ёқуб тўрам астойдил ачинди. Меҳмон йигит сўзи ерда қолмаганини сезди.

— Шундай, оғзи куйганларданмиз, — деди у очиқдан-очиқ ёлвориб. — Тезлатиб берасиз-да, жон амаки, ҳар қандай одамнинг асл турқи-тароватию сир-асрорини икки кунда билиб беради дейишди, сиззи!..

Ёқуб тўрам чиқинди йиғадиган мошиннинг яқинлашиб келишига қараб туриб дўмбоқ йигитнинг илтижосини эслади. Кимнинг қандай одамлигини билиш осон бўлганида, дунё ҳозиргидан буткул бошқачароқ бўлмасмиди? Низолар, тўқнашувлар, урушлар... Гулдек оилаларнинг тўзиб кетаётгани-чи? Одамзод бошидаги энг мушкул савдолардан бири ҳам шу, ука — одамни билиш!.. "Икки кунда билиб берасиз", дейди-я! Ўзи эса бир бообрў кимсанинг рўзғордаги аъмолини билгунича қизининг бахтини кемтик қилиб улгурибди!.. Кўча-кўйдаги қиёфа аслида чалғитувчи ниқоблигини ҳар ким ҳам тушунавермайди. Ниқобга алданиб, қизини беради, қизини олади, ёр-биродарлашади. Рўзғордаги, ётиш-туришдаги аҳволни кўргач эса, қарабсизки, узоққа бормай ҳамма ихлосу садоқатнинг уйи куяди!..

Ёқуб тўрам ўзи кашф этган "ҳунар"ни эслаб, шумлик билан қиқирлади. Бировнинг рўзғордаги, кундалик турмушдаги аҳволини биладиган битта жой бор — бозор! Олди-сотдининг устида ниқоблар йиртилади, йўқолади, йўқолмаса-да, одамнинг рўзғордаги, оиладаги ички қиёфаси яққолроқ кўзга ташланади. Нима харид қиляпти, неча пуллигини танлаяпти, қай тарзда савдолашаяпти, бозордаги қадам олишлар қандай — ҳа, ука, одамнинг рўзғордаги қиёфасини билай десанг уни, бозорда кузат! Бозорда томоша қил! Ўнта яқин-йироқдан суриштириб билолмаганларингни ўз кўзинг билан кўрасан, ўз қулоғинг билан эшитасан!

Тинимсиз "ди-дит"лаётган баҳайбат кўкиш мошин оҳиста юриб келиб, Шокаримнинг уйидан ўттиз-қирқ одимлар нарида "лангар" ташлади. Эрталабдан буён сув қуйгандек тинч-осуда, кимсасиз кўча ғала-ғовурга тўлиб кетди. Аксари хонадонлардан аёллар, болалар қўлида биттадан, иккитадан челак кўтариб чиқишди.

Ёқуб тўрам темирни қизиғида босадиган пайти келди. Фурсат ғанимат! У худди йўловчидек ўтиб боратуриб Шокаримнинг дарвозаси очилишини пойлаб, етиб борди. Ичкаридан қоғоз қутини икки қўллаб инқиллаб кўтарган ўн ёшлар чамасидаги болакай чиқди. "Невараси, юки оғиргина экан", деб тахмин қилди ўзича Ёқуб тўрам. Зум ўтмай тахмини исбот топди — болакай ўн-ўн беш қадам юрмай қўли толди, қутини оёғи остига қўйиб, нафас ростлади. Челагини бўшатиб қайтаётган қўшни бола унинг ёнига югуриб келди.

— Кўтаришиб юбор, — деди Шокаримнинг уйидан чиққан бола тенгқур қўшнисига. Қўшни бола қутини кўтариш ўрнига унинг чала ёпилган қопқоғи орасидан тумшуғи чиқиб турган тунукасимон идишчани суғуриб олди.

— Вой-ву-у, чиройлилигини! Ташлама, буни ман оламан! Ана, бошқасиям боракан!..

Икки қўшни болакайдан икки қадам нарида ўтиб бораётган Ёқуб тўрам учун шунинг ўзи кифоя эди. Қўшни бола ўзининг кўзини ўйнатган-ўйнатмаган чиқинди идиш ва ялтир-юлтир халтачаларни титиб, очиб ташлаганининг ўзида у кишим зарур хулосаларни чиқариб улгурди. Ўзича, "Унур" дўкони, "Олой" бозори" дея икки манзилни кўнглига тугди. Ёқуб тўрамнинг ҳисоб-китобларидан бирида одамлар шаҳарнинг қайси бозоридан рўзғорлик қилишларига қараб табақалаштирилган. Оилалар бозор-ўчарни эрлар, аёллар, ўғил-қизлар қилишига қараб гуруҳлаштирилган. Оила аъзолари умуман бозорга қадам босмайдиганлар рўйхати алоҳида. Булардан ташқари, Ёқуб тўрам бозорлик олиб кетиладиган идишларгача, ким қайси маҳсулотдан қанчадан харид қилишларида ҳам ҳикмат кўп деб ҳисоблайди. Ҳаммасидан муҳими, Ёқуб тўрам мумкин қадар савдонинг устида бўлишга, жавоб-муомалани ўз қулоғи билан эшитишга ҳаракат қилади. Кимдир ўйнаб-кулиб, ҳазил-мутойиба билан бозор-ўчар қилади, кимдир қовоғини уйиб олади, сотувчи билан худди нари-бери бўлиб қолган қудаси билан гаплашаётгандек сўзлашади. Титраб-қақшаб, алданиб қолишдан қўрқа-писа муомала қиладигани бор. Оладигани беш кило сабзи-ю, бозорни уч карра айланиб, нарх-навони титпити қилиб суриштиради. Буларнинг бари киссадан чиқаётган — сарфланаётган ақчанинг алами устида бўлаётган ишлар.

Давоми бешинчи бетда.

КЎКДА ОЙ ТАНҲОДИР, ЕРДА СИЗ ТАНҲО

Шуҳратбек ДЕҲҚОНОВ

КУЗ КАЙФИЯТИ

Қовоғини уяр осмон бир зумда,
Сўнг ашкин тўкади олис абрлар.
Турналар тарк этиб кетади, бунда,
Соғинчга айланиб қолар сабрлар.

Хазонрез боғларда япроқ йиғиси,
Видо куйин чалар заъфарон барглар.
Хиралашиб борар кўнгил кулгиси,
Дилда исён қилар исмсиз дардлар.

Умри тугаб борар атиргулларнинг,
Сариқ сарпосини ечар дарахтлар.
Тароватн қани, сунбулаларнинг,
Лолу ҳайрон қолиб, бўлдим карахтлар.

Дарёлар негадир сокин ва жим-жим,
Ҳазин наволарга ошуфта кўнгил.
Бир оғриқ кўксимни ўяди сим-сим,
Кўнгил, бу қисматга кўнақол, кўнгин.

Сабрга айланиб ёғар ёмғирлар,
Менинг умрим каби маҳзун ва маъюс.
Хазонлари йиғлаб, бағрим тилганда,
Ҳаётимга ўхшаб кетар фасли куз...

ВИСОЛ ШАРОБИ

Чанқасам, висолнинг шаробин тутсанг,
Ташна дил қонгунча тўйиб симирсам.
Ишқдан ўзга дунёларни унутсанг,
Мен-да ўн саккиз минг оламдан кечсам.

Хуррамдил бўлардик, иккимиз эркам,
Осмон эгалари шамсу қамардек.
Сунбул сочларингдан, зулфи торингдан,
Ифор таралади мушку анбардек.

Шодумон юрардик, фоний дунёдан
Қачонки узлатта чекинса ҳижрон.
Олис юлдуз каби ойдек жамолинг,
Бағримда порласа бир лаҳза, бир он.

Кўнгил тилаганим, қалбда илҳомим,
Сен ёнимда бўлсанг қайғулар унут.
Баҳордек балқиган гул қизғалдоғим,
Меники бўл энди, бошқани унут.

Чанқадим, висолнинг шаробин тутгил,
Ташна дил қонгунча тўйиб симирай.
Ишқдан ўзга дунёларни унутгил,
Мен-да ўн саккиз минг оламдан кечай...

* * *

Кўкда ой танҳодир, ерда сиз танҳо,
Теграмда минг малак, қалбда сиз якто.
Безиб кетдим ишқдан, чорлайди само,
Мен бир куни ойга етаман эркам,
Сизни ерга ташлаб кетаман, эркам.

Ёнимда парвона бўлар юлдузлар,
Билсангиз ҳажримда куяр ҳур қизлар.
Сизсиз ҳам хуррамдил бўламиз бизлар,
Юлдузларга эрка бўламан, эркам,
Сизни ерга ташлаб кетаман, эркам.

Фаришта насимлар юзим силайди,
Найсонлар бошимдан соғинч элайди.
Арши аълода ҳам кўнгил тўлмайди...
Ёлғиз Ойга ошиқ бўламан, эркам,
Сизни ерга ташлаб кетаман, эркам.

Етти осмон аро султон бўламан,
Ҳуру ғилмонларга армон бўламан.
Бир сизга аламли ҳижрон бўламан,
Кенг фалакда ошён қураман, эркам,
Сизга ерни ташлаб кетаман, эркам...

ДОИМИЙ ҲАМРОҲ

Яқинда «Янги аср авлоди» нашриёти ёш шоира Марям Аҳмедованинг илк шеърлар тўплами — «Бир тилим ҳилол» номли тўпламини босмадан чиқарди. Тўпламгача жамланган шеърлардаги эзгу туйғуларни шоира ўз қалби ила ҳис этгани ва таъсирчан ифодалай билгани боис, китобхонни бефарқ қолдирмайди. Қуйидаги сатрлар шундан далолат беради:

Таҳсин ўқиб чуврanaди
шўх шамоллар,
Оқа бошлар тонгнинг
сўлим ибтидоси.
Тўлғанади девонаваш ўй,
хаёллар,
Ялдо туннинг гўё йўқдир
интиҳоси.

Шоира бир шеърда «Мен ҳамон висолга етмаган армон», дейди. Самимий айтилган бу дил рози ижодкор кўнглида бўй кўрсатган севинч ва изтиробларнинг табиий ифодасидек сингишади.

Тўпламга ёзган сўзбошида таниқли шоир Икром Отамурод Марямнинг иқтидорини эътироф этиб, шундай ёзади: «Аёнки, армон замирида, соғинч замирида, изтироб замирида орзулар пайдо. Шоира сўзининг мағзига сингиган армон, соғинч, изтироб некбин орзуларни етилтиради. Орзулар, ўз навбатида, кангулни ниятларга тўлғизади. Шу тариқа шоира гоҳ армон, гоҳ соғинч, гоҳ изтиробларга суяниб, туйғуларини орзулар бағрига йўллайди.»

Нашр масъул муҳаррири Ўзбекистон халқ шоири Нормурод Нарзуллаев. Китобни мусаввир С.Раззоқов безаган.

ЎЗБЕКЛАР ВА ДУНЁ

ХОРИЖЛИК ЯССАВИЙШУНОС

Ўтган асрнинг 90-йиллари сўнгидаги улкан ўзгаришлар (собиқ иттифоқнинг парчаланиши, Берлин деворининг қулаши...) Марказий Осиёга бўлган қизиқишнинг ортишига сабаб бўлди. Узоқ йиллар давомида «темир парда» ортида бўлган минтақа дунёга юз бура бошлади. Мамлакатимиз мустақилликка эришгандан сўнг унинг бой тарихий-маданий меросига бўлган муносабат яна жонланди. Хорижлик тадқиқотчиларнинг республикамиз илмий марказлари билан алоқалари йўлга қўйилди.

Юртимиз тарихи, хусусан, Марказий Осиё тасаввуф тарихи билан астойдил шуғулланиб келаётган олимлардан бири америкалик шарқшунос Девин Ди-Уисдир. У 1956 йили Индиана штатида туғилган. Ўша ерда «Тарих ва динлар тарихи» ихтисоси бўйича университетни тамомлаб, 1985 йили докторлик диссертациясини ёқлаган. Айни пайтда олим Индиана университетида Марказий Осиё сўфийлик тариқатлари бўйича изланишлар олиб борди. Адабиётшуноснинг 20дан ортиқ тадқиқоти (хусусан, кейинги йиллари яссавийлик тариқати бўйича 10га яқин) нашр қилинган ва у республикамизда ҳам бир неча марротаба бўлган. Олимнинг «Аҳмад Яссавий» мақоласи Россияда нашр этилаётган «Ислом қомуси» (Ислам на территории бывшей Российской империи. Энциклопедический словарь. Под редакцией С.Прозорова. Выпуск 4, Москва, 2003) учун ёзилган.

Муаллиф Аҳмад Яссавийнинг ҳаёти ва фаолияти хусусида аниқ маълумотлар камлигини, у ҳақда маълумот берувчи манбаларнинг аксарияти кейинги асрларда битилганлигини тўғри қайд этади. Олим манбаларни қиёсий ўрганиб турли ихтилофли маълумотларнинг юзага келиш сабабларини изоҳлайди. Бу ўринда унинг Яссавий ва яссавийлик тариқати ҳақида маълумот берувчи манбаларни «ички» ва «ташқи» деб ажратгани муҳимдир. Муаллиф «ички» манбалар деб бевосита яссавийлик тариқати анъаналари руҳида ёзилган асарларни тушунади ва улардаги маълумотлар нақшбандийлик доирасида битилган асарлардан фарқ қилишини исботлаб кўрсатади. Бу ҳол Яссавийнинг пири, вафоти санаси каби масалалар талқинида яққол кўринади.

Маълумки, аксарият тадқиқотларда (бизда, айниқса) яссавия ва нақшбандия тариқатларининг ўзаро яқинлигига, генезиси ҳамда улар ўртасидаги «мафкуравий вобасталик»ка диққат-эътибор қаратилади. Бироқ манбалар билан иш кўрган олимлар (Фитрат, И.Султон, Ё.Исҳоқов) бу икки тариқатнинг бир қанча умумий жиҳатларини эътироф этганлари ҳолда, ўзига хос хусусий томонларини ҳам кўрсатиб берганлар. Масалан, адабиётшунос Фитрат ўтган асрнинг 20-йилларидаёқ айни масалага эътиборни қаратиб шундай деб ёзганди: «Бироқ тасаввуф маслаги Ўрта Осиёда Аҳмад Яссавий билан Абдухолиқ Ғиждувонийга эргашиб иккига ажраладир: бири Абдухолиқ Ғиждувонийга мансуб оқим бўлиб, иккинчиси Аҳмад Яссавийга мансуб оқимдир. Яссавий оқими далада яшаган кўчманчи халқлар орасида иш кўрган. Бу икки оқим тасаввуф орасида анчагина рақобат туйғуларининг ҳукм сургани «маноқиб» китобларидан маълум бўладир». Таниқли олим И.Султон «Баҳовуддин Нақшбанд адабияти» китобида Фахруддин Али Сафийнинг «Рашаҳот» асарига асосланиб (аниқроғи, асарнинг Хоразмда яратилган туркий таржимасидан фойдаланиб) Аҳмад Яссавий ва Абдухолиқ Ғиждувоний қарашларидаги фарқли томонларни кўрсатиб ўтган. Навоийшунос Ё.Исҳоқовнинг «Нақшбандия таълимоти ва ўзбек адабиёти» китобининг «Таълимотнинг генезиси ва моҳияти» бобида ҳар икки тариқатнинг пайдо бўлиши, шаклланиши босқичлари ва фарқли томонлари батафсил таҳлил этилган: «Лекин икки ҳодиса қиёс қилинганда фақат улардаги умумий томонлар эмас, балки уларнинг туб моҳиятини ифодалайдиган хусусий жиҳатлар эътиборга олиниши лозим. Чунки уларнинг ўзига хослиги фақат хусусий томонлар билан белгиланади».

Шундай қилиб, бу икки тариқат аро фарқли жиҳатлар бор экан, бу ҳол манбаларда қандай акс этган деган табиий савол туғилади. Афсуски, бу саволга ҳозирча ижобий жавоб беролмаймиз. Чунки бизга маълум сабабларга кўра, Аҳмад Яссавий ва яссавийлик тариқати ўтган асрнинг 30-йилларидан сўнг кенг қамровли тадқиқ этилмади. Фақат республикамиз мустақилликка эришгандан сўнг Аҳмад Яссавий ижодини ўрганиш ҳар жиҳатдан жонланди. Бироқ ушбу йўналишдаги тадқиқотлар устоз Фитрат бошлаб берган манбалар асосида эмас, балки Аҳмад Яссавий ижодини тавсиф ва тарғиб этиш йўлидан борди. Агар биз Фитратнинг «Аҳмад Яссавий» ва «Аҳмад Яссавий мактаби шоирлари тўғрисида текширишлар» номли тадқиқотларини кўздан кечирсак, олимнинг ўнлаб манбалар билан иш кўрганига гувоҳ бўламиз. Лекин кейинги йиллардаги тадқиқотларда ушбу манбалар билан боғлиқ фикр-мулоҳазалар учрамайди. Хорижлик шарқшунос Девин Ди-Уис эса, айни шу манбаларни қиёсий ўрганиб, бир қанча тадқиқотларини чоп эттирди. Шу ўринда олимнинг «Девони Ҳикмат» ҳақидаги қарашлари хусусида бир-икки сўз айтиш лозим бўлади.

Маълумки, «Девони Ҳикмат»нинг муаллифи яшаган даврга яқин нусхалари сақланмаган. Асарнинг энг қадимий қўлёзмаси XVII асрга оид. Айни пайтда «ҳикмат»ларнинг сони турли қўлёзмаларда турличадир. Ушбу масалага XX асрнинг бошларида туркийшунос профессор П.М.Мелиоранский диққатини қаратган эди. Олим Германияда чоп этилган «Ислом қомуси»(1906) учун ёзилган кичик мақоласида «Девони Ҳикмат» шеърларининг ҳаммаси ҳам Аҳмад Яссавийники эмас, деганди. Кейинчалик Фитрат бу ҳақда шундай ёзади: «Унинг ("Девони Ҳикмат"— А.Э.) Яссавий замонига яқин бир замонда ёзилган бир нусхаси майдонда йўқ. Бу кун «Девони Ҳикмат»лардаги парча ҳақиқатан Яссавийникими? Ундан сўнгра давом этган шогирдлари, муридлари унинг отига баъзи парчалар ёзиб тарқатмадиларми? Бу кун(ги) «Девони Ҳикмат»нинг ҳаммаси, ҳеч бўлмаганда бир қисми, сўнг замонда етишкан мана шунақа шогирдларининг асарлари эмасми?» Фитрат фикрларининг исботи сифатида Кўпрулизодадан юқоридаги мазмунда иқтибос ҳам келтирган. Олим бевосита яссавия тариқатига оид «Ламаҳот» (1625), «Самарат ул-машойих» (1684-85) каби манбаларни таҳлил қилиб яссавия йўналишидаги ўнлаб шоирларнинг номларини аниқлаган. Фитратдан сўнг шарқшунос А.К.Боровков ҳикматнавис шоирлар шеърларини «Девони Ҳикмат» билан қиёсий ўрганиб Аҳмад Яссавийга нисбат берилган ҳикматларнинг аксарият қисми яссавия тариқатидаги шоирларнинг ижоди эканлигини исботлаб кўрсатади. Олимнинг мақоласида ўша даврдаги вазият сабаб Фитратнинг номи зикр этилмаган бўлса-да, бироқ ишнинг манбалар таҳлилига доир қисмларида Фитрат тадқиқотларининг таъсири сезилади. Шарқшунос А.К.Боровков «Девони Ҳикмат» шеърларининг асосий қисми XV асрнинг биринчи ярмида яратилган деган фикрни билдирган эди. (Бу ҳақда қаранг: А.К.Боровков, «Определение языка хикматов Ахмада Ясеви»//Советское востоковедение, т. 5; 1948, стр-242.) Фитрат эса XV асрнинг охирида шайбонийлар тарих саҳнасига чиқиши яссавийликнинг ғалабаси деб айтган эди. Америкалик шарқшунос Девин Ди-Уис ҳам «Девони Ҳикмат» шеърларининг асосий қисми XV асрнинг охири — XVI асрнинг бошларида яратилган деб ҳисоблайди. Демак, манбалар билан иш кўрган олимларнинг «Девони Ҳикмат» ҳақидаги фикрлари, айрим жузъий фарқларга қарамасдан, асосан бир хил. Бироқ, кейинги йиллари яссавийшуносликда (бизнинг ўлкамизда, албатта) юқоридаги муаммоларга яхши эътибор қаратилмади. Оқибатда биз хорижий яссавийшунослардан ортда қолдик. Ҳолбуки, барча зарур манбаларнинг аксарияти республикамиз қўлёзмалар хазиналарида сақланади. Кейинги уч-тўрт йил ичида Ғарбда Марказий Осиё тасаввуф тарихи, хусусан, яссавийлик тариқати бўйича бир қанча тадқиқотлар юзага келди. Мисол учун немис олими Томас Шттбахнинг «Девони Ҳикмат» ва халқ демонологияси» (1998) номли магистрлик диссертациясини кўрсатиш мумкин. Девин Ди-Уиснинг катта бир тадқиқоти эса («Машоих-и турк и хваджагон: переосмысление связей между суфийскими традициями яссавийа и накшбандийа» /Суфизм в Центральной Азии. Санкт-Петербург, 2001) яссавийлик тариқатининг шаклланиш босқичлари, нақшбандия билан муносабати, минтақада етакчилик учун ўзаро рақобати каби масалалар таҳлилига бағишланган. Шу каби тадқиқотлар қаторида юртдошимиз Афтондил Эркиновнинг немис тилидаги «Девони Ҳикмат» қўлёзмаларининг палеографик ва кодикологик хусусиятларига доир» ҳамда инглиз тилида «Яссавий номи билан боғлиқ тумор» номли мақолаларининг чоп этилиши қувонарли ҳолдир.

Кези келганда шуни айтиб ўтиш керакки, ҳозирги кунда дунёдаги Шарқ қўлёзмалари, хусусан, туркий қўлёзмаларнинг ҳаммасидан ҳам илмий тавсиф қилиниб каталог сифатида нашр этилмаган. Бу эса, ўз навбатида, «Девони Ҳикмат»нинг қадимийроқ нусхасини топилишига умид уйғотади. Муаммонинг яна бир жиҳати, кўплаб қўлёзмаларимиз аҳоли қўлида сақланади. Мисол учун, ўтган асрнинг 90-йиллари бошида Жанубий Қозоғистон ҳудудидан топилган Аҳмад Яссавий билан боғлиқ «Насабнома»ларни кўрсатиш мумкин.

Хулоса қилиб айтганда, Девин Ди-Уиснинг маълумотнома характеридаги «Аҳмад Яссавий» мақоласи яссавийшуносликдаги сўнгги сўз эмас. Мақоланинг айрим жиҳатлари, хусусан, олимнинг талқинлари кенг қамровда баҳсталаб, мунозара қилиш мумкиндир. Бироқ тадқиқотни манбалар ва уларни қиёсий ўрганиш асосида қурган манбашунос олим билан ҳисоблашиш тўғри келади. Нима бўлганда ҳам, хорижий олимлар мақолалари билан танишиш фойдадан холи эмас. Шундай эзгу истак билан мақолани бироз қисқартириб таржима қилишга журъат этдик.

Абдурасул ЭШОНБОБОЕВ,
Алишер Навоий номидаги Тил ва адабиёт институтининг илмий ходими

Девин ДИ-УИС

АҲМАД ЯССАВИЙ

Аҳмад Яссавий сўфийлик тариқати — яссавийликнинг асосчиси, Марказий Осиё минтақасидаги машҳур «авлиё». Аҳмад Яссавийнинг маҳобатли мақбараси Темурнинг буйруғи билан у дафн этилган жойда барпо қилинган. Энг қадимги манбаларда у оддийгина шайх Аҳмад Яссавий деб аталган, кейинроқ унинг исмига хожа **унвони қўшилган; XV асрнинг охирларига доир манбалар уни турклар Яссавий ота деб билишларини ва у «Турк шайхларининг етакчиси» бўлганлигидан хабар беради. Мақбараси сабабли ҳам Яссавий кейинги асрларда «Ҳазрати Туркистон» номи билан машҳур бўлди.**

Аҳмад Яссавийнинг Марказий Осиёда сўфий шайх сифатида яшаб ўтганига шак-шубҳа йўқ. Бироқ қўлимиздаги манбаларда бу ҳақда аниқ маълумотлар кам ва, устигаустак, зиддиятли. Асосий «ички» (илдизлари «авлиё»га туташадиган сўфийлик анъаналари руҳида ёзилган) манбалардан XVI асрда яшаган яссавийлик тариқатининг шайхи Ҳазинийнинг асарлари ва XVII асрнинг бошларида Олим шайх Алийободий томонидан битилган яссавийлик тариқатининг мухтасар баёни бўлмиш «Ламаҳот мин нафоҳот ул-қудс»да Аҳмад Яссавийнинг маноқибий образи тўла-тўкис шаклланган; айрим илк манбаларда (Мир Алишер Навоийнинг «Насойим ул-муҳаббат» ва нақшбандийлик тариқатига оид «Рашаҳот») ҳам муҳим маълумотлар бор. Аҳмад Яссавий «таржимаи ҳоли»ни яратишга уриниш кенг доирадаги маноқибий асарларда XIX асрга қадар давом этди. «Ламаҳот»да иккита қадимий манбадан иқтибос келтирилган, агар улар ишонарли бўлиб, фойдаланиш имконияти бўлганда Аҳмад Яссавий ҳақида муҳим маълумотларни олиш мумкин эди. Улардан бири Аҳмад Яссавийнинг шогирди Сўфи Муҳаммад Донишманд томонидан ёзилган маноқибдир. («Ламаҳот»да айни шу асардан форс тилида парчалар келтирилган.) Иккинчиси, XIII аср охири — XIV аср бошларида яшаган машҳур ҳанафий воиз Имом Сиғноқий — Ҳусомиддин Ҳусайн б. Али Сиғноқийнинг рисоласидир (асар ҳақидаги маълумот XVII асрга оид бўлса-да, рисоланинг атрибуцияси шубҳа уйғотади). Афсуски, тилга олинган манбаларнинг бирортасида аслиятга ўхшаш хусусиятлар сақланмаган.

Аҳмад Яссавийнинг таржимаи ҳолидаги ягона ҳолат — унинг фаолияти бўлиб, айни шу жиҳат барча мавжуд манбаларда бирдек талқин қилинади. Аҳмад Яссавий манбаларда Сирдарё водийси ўрта қисмидаги Ясси (ҳозирги Қозоғистон республикаси ҳудудидаги Туркистон) шаҳри билан боғлиқ сўфий шайх саналиб, айни шу шаҳарда унинг нисбаси олинган, машҳур мақбараси ҳам шу ерда. Ҳатто унинг таваллуд ва вафоти санаси ҳам номаълум. Замонавий адабиётларда одатда вафоти 1666-67 йил деб кўрсатилади. Бироқ ушбу сана биринчи марта XVI асрдаги манбада тилга олинган бўлиб, чамаси, бу Аҳмад Яссавийнинг сўфийлик тариқатидаги маънавий ворисийлиги масаласининг ноаниқлиги сабабли келиб чиққан ва узил-кесил исботланмаган. XVI асрга оид бошқа манбаларда Аҳмад Яссавийнинг вафоти 1120 йил деб кўрсатилса, яссавия тариқатининг ички манбаларидан Ҳазинийнинг асарларидан бирида унинг ёшлик чоғида содир бўлган воқеа санаси 934 йил деб кўрсатилади; айни пайтда XV асрнинг охирларида ёзилган ҳикояда Аҳмад Яссавий Марказий Осиёга мўғуллар истилосининг шоҳиди тарзида кўрсатилган. Балхлик Маҳмуд б. Вали «Баҳр ал-асрор» (XVII аср) асарида Аҳмад Яссавий сўфийлик шуҳратининг энг фаол даврини мўғуллар замонаси билан боғлайди. Аҳмад Яссавий вафоти билан боғлиқ бундай қарама-қарши фикрлар аниқ маълумотнинг йўқлиги сабабли мустақил равишда муайян хронологик тўхтамга келишга интилишдан далолат беради...

Мовароуннаҳрдаги сўфийлик тариқатларининг Аҳмад Яссавий ва бошқа шайхлар маънавий меросига эгалик қилиш учун ўзаро рақобати унинг маънавий ворисийлиги масаласини белгилашда муайян қийинчиликлар туғдиради. Барқарор анъанага мувофиқ, Аҳмад Яссавий Юсуф Ҳамадоний тўрт халифасининг учинчиси; жонажон Туркистонига қайтиш истагида Юсуф Ҳамадоний жамоасига раҳбарликдан воз кечган ва шогирдларини Ҳамадонийнинг тўртинчи халифаси Абдухолиқ Ғиждувонийга топширган. Бироқ ушбу ривоят шубҳали, бунинг сабаби, Аҳмад Яссавийни мустақил сўфийлик тариқатининг асосчиси ҳамда Абдухолиқ Ғиждувоний издошлари билан рақобатчи сифатида тан олмасликка интилишдагина эмас, балки яққол кўриниб турган хронологик зиддият ҳам очиқ-равшан кўриниб турганидадир; агар Ҳамадонийнинг вафоти санаси қатъий равишда 1140 йил деб кўрсатилса, у ҳолда Абдухолиқ Ғиждувоний ва Аҳмад Яссавийнинг вафотлари XIII асрнинг бошларига тўғри келиши керак. Чамаси, ушбу нақл нақшбандийликка оид қўлёзмаларда расман тан олиниб, кейинги давр манбалари учун асосий иқтибос бўлган ва Аҳмад Яссавийнинг маънавий шажарасига айланган. Шу сабабли ҳам айрим илмий адабиётларда ягона далил сифатида тилга олинади.

Нақшбандийлик доирасидан ташқарида, унинг таъсиридан холи кўпгина нақлларда Аҳмад Яссавий бир эмас, балки бир неча шайхнинг шогирди бўлган дейилади (масалан, бир шайх пири иродат, бошқаси — пири хилват, яна бири — пири тарбият сифатида тилга олинади). Яссавия тариқатининг анъаналари руҳида ёзилган ички манбалар Аҳмад Яссавийни Шаҳобиддин Умар Сухравардийнинг (в. 1234-35) шогирди деб даъво қилади. Айрим манбаларга кўра, Аҳмад Яссавий Хуросоннинг Тус шаҳридан бўлган номаълум сиймо — Нажмиддиннинг шогирдидир...

Аҳмад Яссавийдан бизгача унинг муаллифлиги қатъий аниқланган бирор-бир қўлёзма асар етиб келган эмас. XVI аср аввалида «Меҳмонномаи Бухоро» асарининг муаллифи Фазлуллоҳ Рўзбеҳон Аҳмад Яссавий мақбарасини зиёрат қилган пайтда у ёзган асарни кўрганлиги хусусида хабар беради, Ҳазиний эса Аҳмад Яссавий томонидан битилган «Бўстон ул-орифин» номли асарга ишора қилади. Эҳтимол, ҳар икки асар насрий мистик рисола (қайси тилда ёзилгани номаълум) бўлиши мумкин, бироқ уларни Аҳмад Яссавийга нисбат бериlaётган (туркий «Фақрнома» ёки қисқача форсий рисолалар) асарлар билан айнан бир деб қабул қилишга бирор-бир далил йўқ. Бугунги кунда «Девони Ҳикмат» номи билан машҳур бўлган шеърий компиляция (иқтибос) одатда Аҳмад Яссавийга нисбатан берилади, аммо яссавия тариқатининг ички манбалари ҳам, бошқа мустақил манбалар ҳам, ушбу тўпламнинг Аҳмад Яссавийнинг индивидуал ижоди маҳсули эканлигини шубҳа остига олади. «Девони Ҳикмат» қўлёзмаларининг муаллиф яшаган даврдан анча кейин кўчирилганлиги, тил борасида фарқлар ҳамда қўлёзмаларнинг мазмун ва ҳажм жиҳатидан турличалиги, шу билан бирга, улар етарлича ўрганилмаганлигини назарда тутганда, «Девони Ҳикмат»ни Аҳмад Яссавийга нисбат бериш кейинги асрларнинг маҳсули деб айтиш мумкин бўлади. Аҳмад Яссавийга шогирд ҳисобланмиш Ҳаким отанинг шоирлиги хусусидаги маълумот манбаларда устозига нисбатан анча илгари ва кўпроқ учрайди. Аҳмад Яссавийнинг ҳозирги кундаги «Туркий тасаввуф шеъриятнинг биринчи ижодкори» сифатидаги шуҳрати XX асрнинг мевасидир. «Девони Ҳикмат»нинг мавжуд нусхаларидаги шеърларнинг асосий қисми, афтидан, XV асрнинг охири — XVI асрнинг бошларида яшаган яссавия шайхларининг ижоди бўлиб, унга бошқа сўфийларнинг шеърлари (айниқса, нақшбандия) ҳам киритилган...

ЎЙХАТ

ИСҲОҚОВ ТАЖРИБАСИДАН АНГЛАШИЛАДИГАН ҲАҚИҚАТ

Ёқубжон Исҳоқов қизиқиш доираси ниҳоятда кенг бўлган олимлар сирасидан. Унинг адабиёт назарияси, адабий жараён, адабиёт тарихи, тарих, фалсафа, тасаввуф ва бошқа соҳаларга оид тадқиқот ҳамда илмий кузатишлари шундай дейишга тўла асос беради.

Илмий теранлик, кенг мушоҳада, исботларнинг мантиқлилиги ва изчиллиги, ҳар бир адабий ҳодисага хос бўлган бош ва асосий хусусиятни аниқ, лўнда, ишонарли ва таъсирли тарзда ифодалаш олимнинг барча ишларига тегишли фазилатдир.

Ёқубжон Исҳоқов, дастлаб, навоийшунос олим сифатида эътироф этилган. Унинг илк илмий кузатиш ва тадқиқотлари Навоий ҳаёти ва ижодини ўрганишга бағишланганди. Айниқса, Алишер Навоийнинг илк лирикаси олим диққатини ўзига жалб этди. Натижада шу мавзуда номзодлик диссертациясини ёқлади, «Навоийнинг илк лирикаси» номи билан биринчи китобини эълон қилди.

Ўша пайтгача Алишер Навоий асарлари, жумладан, лирикаси, асосан, матншунослик йўналишида ўрганилиб келинган (Ҳамид Сулаймон), қисман назарий йўналишдаги ишлар амалга оширилган (Ойбек, Мақсуд Шайхзода, А.Ҳайитметов) эди. Бу ишларда Навоий ижоди яхлит ҳолда ўрганилган, бинобарин, адибнинг илк ижодий эволюцияси алоҳида тадқиқ этилмаганди. Олим мана шундай ниҳоятда оғир ва масъулиятли ишни ўз зиммасига олди ва унинг тўла уддасидан чиқди. Олимнинг бу иши унинг навоийшунос сифатидаги шуҳратини оширди.

Алишер Навоийнинг илк лирикасида анъана ва кашфиёт муносабатини ойдинлаштириш мазкур тадқиқотнинг ўзак мағзини ташкил қилади. Унда Навоий лирикасининг илк даврига хос бўлган асосий мотивлар, уларнинг асосий поэтик хусусиятлари, адиб сифатидаги ижодий такомилини кўрсатиш етакчидир.

«Навоий поэтикаси» номли китоб эса («Навоий поэтикаси. «Хазойин ул-маъоний» девони асосида», 1983) Ёқубжон Исҳоқов ижодининг энг баланд чўққисини ташкил этади, дейиш мумкин. «Хазойин ул-маъоний» девони асосида яратилган ушбу тадқиқотда буюк мутафаккир шоир лирикасининг асосий моҳияти, олам ва одамни тасвирлашдаги ўзига хослиги, тасвирлардаги етакчи принциплар очиб берилган.

Муаллиф мавзунинг ғоят мураккаб ва кенгқамровли эканлигини назарда тутиб, асосан икки муҳим жиҳатга эътиборни қаратган. Булардан бири — жанрлар хилма-хиллиги ва шу хилма-хилликда намоён бўладиган ақида ва эътиқодлар бирлиги, оламни тасаввур ва тасвир этишдаги ўзига хосликни кўрсатиб беришдан иборат бўлса, иккинчи жиҳат бадиий тасвир воситалари орқали намоён бўладиган адиб маҳоратининг қирраларини инкишоф этишдир.

Аслида бу китобнинг ёзилиши учун олим бутун ижодий фаолияти давомида катта тайёргарлик кўрган деб айтиш мумкин. Зеро, олим шеър санъатларининг бадиий-эстетик моҳиятини, уларнинг муайян асар, айрим жанр ёки алоҳида олинган адиблар ижодида намоён бўлиш шаклларини жуда узоқ муддатли вақт оралиғида кузатди, текширди, ўз фикр-мулоҳазаларини амалиётда синовдан ўтказди, шулар асосида тегишли хулосаларини матбуотда эълон қилди. У «Классик адабиёт поэтикасидан маълумотлар» рукни остида бир туркум мақолаларини нашр эттирди. «Маънавий санъатлар. Ийҳом», «Ташбеҳ», «Тазод», «Таносиб», «Иштиқоқ», «Радд ул-қофия» шулар жумласидандир.

Олим Навоий ижодини ҳар томонлама текширишга астойдил киришган забардаст тадқиқотчилардан биридир. Айниқса, унинг бошқа тилларни, хусусан, форс-тожик тилини мукаммал тарзда билиши классик шоирларимиз, жумладан, буюк Алишер Навоий даҳосининг ҳар томонлама инкишоф этилишида катта омил бўлди.

Олимликнинг ўзига хос томонлари ҳам бор. Шулардан бири ўз фикрини жасорат билан ўртага қўя олишдир. Шундай фикрлар ҳам бўладики, унга қўшилиш ҳам, рад этиш ҳам мумкиндек кўринади. Аслида, бу ҳақиқат йўлининг ниҳоятда олис ва мураккаблигини кўрсатувчи далиллардан бири холос.

Исҳоқов тажрибаси мисолида айтиш мумкинки, фикрий изчиллик, ҳаётий мантиқ, том маънодаги илмийлик бор жойда ҳақиқат ҳам барқарор бўлар экан. Биргина мисол. Асрлар давомида «Гул ва Наврўз» достони Лутфийга нисбат бериб келинганлиги яхши маълум. Олим қўлидаги айрим фактларга, ўзининг илмий фаразларига таяниб туриб бу фикрга дастлабки шубҳасини билдирди. Унинг асоси учун кўплаб илмий манбаларни кўриб чиқди, дастлабки хатоликнинг сабабларини аниқлади. Матбуотда бу фикрни қўллаганлар ҳам, унги иккиланиб қараганлар ҳам ўз фикр-мулоҳазаларини билдирдилар. Ниҳоят, яқинда топилган Шайх Аҳмад Тарозийнинг «Фунун ал-балоға» асари олимнинг фикр-мулоҳазаларидаги ҳақиқатни узил-кесил тасдиқлади. «Гул ва Наврўз»нинг Лутфийга эмас, олим айтганидек, Ҳайдар Хоразмийга мансублиги ўз исботини топди.

Олимнинг кўплаб назарий ва амалий муаммоларга оид кузатишлари ҳам мутахассислар эътирофига сазовор бўлган. «Баёз ва баёзчилик тарихи», «Навоий лирикаси ва янги замон поэтикаси», «Ўн саккиз минг олам асрори» сингари ўнлаб мақолалар шу силсилага мансуб. Аслида олимнинг ҳозиргача эълон қилинган юздан ортиқ илмий ва оммабоп мақолаларида адабиётимизнинг бирор ғоят муҳим муаммоси жиддий тарзда ечимини топган, деб айта оламиз.

Шу ўринда олимнинг фанимиз, маданиятимиз, айниқса, адабиётимиз ёдгорликларини, уларнинг ютуқ ва фазилатларини оммалаштириш, кенг тарғиб қилишдаги муносиб ҳиссасини ҳам таъкидлаш жоиз кўринади. Бу жиҳатдан, олимнинг фақат Ўзбекистонда эмас, Тожикистон ва Озарбойжонда, Қирғизистон ва Қозоғистонда, Туркияда чоп этилган мақолаларини эслаш ўринли бўлади.

Беруний мукофоти лауреати Ёқубжон Исҳоқов адабиётшунослик илмининг дарслик ва илмий-назарий китобларда акс этишида ҳам муносиб ҳиссасини қўшиб келаётган олим сифатида ардоқлидир. Унинг кўпжилдли «Ўзбек адабиёти тарихи», 9-синф учун «Адабиёт» дарслиги сингари китобларнинг муаллифларидан бири эканлиги тасодифий эмас.

Атоқли олимнинг юксак савияли илмий-педагогик кадрларни тайёрлашдаги хизматлари ҳам ҳурмат ва эътирофларга лойиқ. Иброҳим Ҳаққулов ва мен ана шундай муҳтарам олимнинг шогирди эканлигимиз билан ҳар доим ифтихор қиламиз. Ўрни келганида, устознинг ижодига ҳам, умрларига ҳам барака тилаймиз.

Ёқубжон Исҳоқов табиатида меҳнатсеварлик, зукколик, донишмандлик — ярқ этиб кўзга ташланадиган фазилатлардир. Уларнинг ёнида эса, ниҳоятда камолига етган камтарлик мужассамлашган. Устознинг бу фазилати биз — ёшларга ҳамиша ўрнак ва сабоқ бўлғусидир.

Бокижон ТЎХЛИЕВ,
филология фанлари доктори, профессор

ДОИМИЙ ҲАМРОҲ

Гўзаллик кишини ҳаётни қадрлашга, севишга ўргатади, дейишади. Бундайин эзгу туйғуга эга бўлмоқ учун одамда гўзалликни теран ҳис эта билиш, тушуниш ва ўзининг соҳир туйғуларини жозибали тарзда ифодалаб берадиган истеъдод лозимдир. Зотан, гўзалликка ошуфта қалб соҳиби бўлишнинг ўзи гўзалдир.

Таниқли адиб Омон Мухтор ҳаётий ҳикояларни, ён дафтари ёзувлари ва қадрдон манзаралар тасвирларини жамлаган «Бухоро ҳаёти ёки Лабиҳовуздаги тутлар» номли китоби жозибали тилда ёзилгани, рангин тасвирларга бойлиги билан ўқувчиларга манзур бўлиши тайин.

«Шарқ юлдузи» журнали кутубхонаси туркумида чоп этилган бу янги тўпламининг мундарижасига ишора қилиб, муаллиф шундай ёзади: «Туғилган шаҳрим Бухоро — она. Бирон даъво ё миннат, ё манфаат учун она билан сўзлашмайсан. Китобни ўқиган ўқувчи, мен фақат меҳр изҳор қилаётганимни ҳис этса, бас.»

Дарҳақиқат, муаллифнинг бу чўнг ва самимий меҳр туйғулари «Бухоро ҳаёти ёки Лабиҳовуздаги тутлар» китобидан жой олган Бухоро обидалари, улуғлари, бу кўҳна ва тобора яшариб бораётган шаҳар тарихи, унинг улуғ тарихнавислари, адибу шоирлари ҳақидаги қайноқ нафас билан битилган ҳикояларда табиий тарзда таъсирчан ифодасини топган.

Китобдаги Бухоро нафасини берувчи ҳикоялар қатори адибнинг бадииятга доир кузатишлари, атоқли ёзувчилар, уларнинг ибратли инсоний фазилатларига доир қайдлари ҳам мароқ билан ўқилади.

«Ўзбек халқининг гўзал бир хислати бор, — деб ёзади Омон Мухтор. — Мен буни фақат меҳнаткашлик, заҳматкашлик, меҳмондўстлик (ва ҳоказо), деб билмайман. Бу гўзалликка чанқоқлик деб ўйлайман.

Адабиёт гўзалликка чанқоқликдир».

«Бухоро ҳаёти ёки Лабиҳовуздаги тутлар» китоби ўқувчиларимизнинг ана шу — маънавий, кўнгил эҳтиёжига мос туташади, деб ишонамиз.

Нашр муҳаррири Юсуф Файзулло. Китобни рассом Раҳима Кўнғирова безаган.

ЁДНОМА

ҲАМ ЛУҒАТЧИ, ҲАМ ЖАНГЧИ

Тилшунослар луғатлар муҳокамасида ўн олтинчи аср француз олими Скалигернинг қуйидаги шеърини кўп эслашади:

Кимики зўр жазоға маҳкум эрса,
Шунинг чун чекса қайғу, ғам ҳар онда.
Темирчи бўл дема қийнаб уни сен,
Кўмир қаздирма-ю, ишлатма конда.
Жазо берма, луғат туздиргил унга
Бунингдек мушкул иш йўқ ҳеч жаҳонда.

Дарҳақиқат, луғат тузиш мушкул иш. Насим ака Маматов луғат тузиш мураккаб эканлигини била туриб, бутун умрини ана шу қийин ишга бағишлади. Дастлаб у 1959 йили нашр қилинган, туркшунослар томонидан илиқ кутиб олинган «Ўзбекча-русча луғат»да қатнашди. Бу луғатда у машҳур қомусчи Зокир Маъруфов, Саидфозил Акобиров, Гел Михайлов, Абдулла Хўжахонов каби олимлар билан ёнма-ён ишлаб, тажриба орттирди. Дастлабки жиддий иш — луғатдаги «Т» ва «Ф» ҳарфлари бўйича луғат тузиш Насим акадан синчковлик ва қаттиқ меҳнатни талаб қилган эди. Олим бу қийинчиликларни енгиб, ўша давр талабига жавоб берадиган яхши луғат тузди. Энг муҳими, бу ҳарф билан бошланадиган ҳамма сўзларни йиғишга ҳаракат қилди. (Бу ўринда шуни алоҳида қайд этиш керакки, ўша давр мафкураси туфайли олим тузган бир қанча сўзлар луғатга кирмай қолган.) «Ф» ҳарфида араб, форс ва русча сўзлар кўплиги боис, олимдан бу тиллардан пухта хабардорлик талаб этиларди. Н.Маматов ушбу тиллардан хабардор бўлгани учун ҳам бу ҳарф бўйича тузилган луғат муваффақиятли чиқди.

Насим ака жамоа бўлиб луғат тузиш бўйича тажриба орттиргач, бир ўзи ҳам луғат тузишга ҳаракат қилди. 1964 йили «Пахтачилик терминларининг қисқача изоҳли луғати»ни тузди. Ёшлиги Фарғона пахта далаларида ўтгани, пахтачиликка оид сўзлар унга таниш бўлгани учун терминларга филологик изоҳ бериш нисбатан енгил кечди. Қолаверса, тузган луғатлар тажрибаси бу ишни муваффақиятли якунлашга ёрдам берди. Ушбу луғат олимлар, айниқса, қишлоқ хўжалик соҳаси мутахассислари томонидан ижобий баҳо олгач, Насим ака уни тўлдириб, кенгайтириб икки тилли «Русча-ўзбекча пахтачилик терминлари луғати»га айлантирди. Бу луғатни тузишда унга С.Муҳамедхонов яқиндан ёрдам берди.

Олим ўзбек тили бойлигини кўрсатиш мақсадида ундаги зид маъноли сўзлар (мағлуб-ғолиб; лапашанг-уддабурон) билан қизиқа бошлади. Бу қизиқиш натижасида шогирди Р.Шукуров билан профессор Ш.Раҳматуллаев ҳамкорлигида 1980 йили «Ўзбек тили антонимлари луғати»ни тузди.

Умуман, Насим Маматов фаолиятида «Ўзбек тилининг изоҳли луғати» алоҳида ўрин тутади. Бу луғатда ҳозирги ўзбек адабий тилида кенг истеъмолда бўлган олтмиш минг сўз ва бирикмалар, фан, техника, санъат соҳаларига оид терминлар, диалектик ва эскича сўзлар жамланган. Насим ака бу луғатда «Қ» ҳарфи бўйича ишлади. «О» ва «Т» ҳарфлари бўйича касбдошларига ёрдам берди. Олим изоҳли луғат бўйича ишларини якунлагач, давр тақозоси билан 1983 — 1984-йилларда икки жилдли «Русча-ўзбекча луғат» тузишда қатнашди.

Насим ака луғатлар тузиш жараёнида жуда кўп илмий муаммоларга дуч келди. Улар ҳақида мақолалар ёзди, маърузалар ўқиди. Айримлари ҳақида йирик тадқиқотлар яратди. Жумладан, 1965 йили «Ўзбек пахтачилик терминологияси» мавзуида номзодлик, 1990 йили «Ўзбек тилида қўшма сўзлар»га бағишланган докторлик диссертациясини ёқлади.

Насим Маматов нафақат луғатчиликда, балки урушда ҳам қаҳрамонлик кўрсатди. У 1939 йили Фарғона давлат педагогика институти филология факультетининг иккинчи курсида ўқиб юрган пайтида кўнгилли равишда армияга жўнади. Киев, Курск жангларида ярадор бўлди. Тузалиб чиққач, Прагани озод этишда қатнашди. Жанглардаги қаҳрамонлиги учун икки орден ва ўн битта медал билан мукофотланди. 1949 йили Низомий номидаги пединститутни битириб, аввал Қўқон, сўнгра Бувайда туманидаги ўрта мактабларда она тилидан дарс берди. Қўқон ва Андижон педагогика институтларида кафедра мудири лавозимларида ишлади. Унинг олима қизлари ота изидан бориб, филолог бўлишди. Яна бир қизи эса, республикамизда таниқли рассом.

Луғатшуносликда жасорат кўрсатган Насим Маматовнинг ҳаёти ва фаолияти ёшларни ватанни севишга, ҳалол меҳнат қилишга ундайди.

Эргаш УМАРОВ

Шашмақом!

Уни тинглаётиб дастлаб изтиробларни ҳис этасиз. Кўнгил қаърида тошдай чўкиб ётган армонлар вужудни титратаётгандай бўлади. Кейин эса... Чуқур ҳиссиётларнинг ғалаёни парвози сизга қанот бағишлайди. Куй замирида айтилмай қолган сўзларнинг, азиз ва ардоқли туйғуларнинг сеҳрли саси — оташ севгининг ёниқ тафти томирларингизга қуюлаётгандек туюлади. Шашмақомни шундай таъриф этмишлар: «Унда гўё ошиқларнинг кўз ёшлари каби қотиб қолган инжулар ярқираб, мангу жилоланиб тургандай...»

Беихтиёр ўйлай бошлайсан. Наҳот бу куй шунчалар сирли, шунчалар юракка яқин? Мақом куйларининг қуввати унинг илоҳийлигидамикин? Бу сеҳрбахш куй қачон яратилган?!

УЧРАШУВ

МАҚОМДА ОШИҚНИНГ ЁНИҚ ҚАЛБИ БОР

ЎЗБЕКИСТОН ХАЛҚ АРТИСТИ МУНОЖОТ ЙЎЛЧИЕВА ҲУЗУРИДА

— Манбаларда ёзилишича, Шашмақом (олти мақом) жуда қадим замонлардаёқ мавжуд бўлган экан, — дейди суҳбатдошим, мақом ашулаларининг беназир ижрочиси Муножот Йўлчиева. — Аммо даврлар ўтиб, мазмунига путур етмагани ҳолда яхлитлана борган. У дастлаб йигирма тўрт мақомдан иборат бўлган, кейинчалик ўн икки мақомга келтирилган. Бизнинг давримизда Шашмақом олти мақом ҳолида чуқур ўрганиляпти. Шу боисдан ҳам мақомлар миллий маданиятимизнинг пойдевори, халқимизнинг энг бой мероси.

Муножотхоннинг айтишича, мақомларни шунчаки эмас, балки тушуниб, ҳис этиб тингламоқ керак. Шундан аён бўладики, мақом оҳангларининг руҳиятимизга ижобий таъсири беқиёс. Мақомнинг кучи унинг теран фалсафасида. Сеҳрбахш қуввати эса ҳаётийлиги ва яшовчанлигида!

— Муножотхон, ашулачиликдаги ҳар бир муваффақиятингизни мухлислар яхши эслашади. Бу ютуқларнинг ҳар бири нафақат Ўзбекистонда, балки дунё мамлакатлари мумтоз ижрочилигида алоҳида ўрнингиз борлигини кўрсатади! Аслида ютуқларингиз сири нимада?

— Санъатнинг катта йўлига чиқиш учун иқтидор, изланиш ва меҳнатнинг ўзигина кифоя қилмайди. Кишини илгарига етакловчи "ички куч" ҳам бўлиши зарур. Устоз санъаткор Муҳаммаджон Мирзаев сабоқларини тинглаганим, бастакор Шавкат Мирзаев синфида таҳсил олганим, бу иккисининг чин устозлик меҳри мендаги "ички куч"ни йиллар давомида улғайтира борди. Овозни созлаш, талаффуз устида ишлаш, ғазал матнини қайта-қайта ўқиш, мазмунини тушуниш, сўз тугул, ҳар битта ҳарфнинг айтилиш қоидасига амал қилиш... Уларнинг бу талабчанлиги ўз самарасини берди, албатта. Мақомчиликда ижро мактабимни яратишимда устозимнинг ҳиссаси беқиёс.

— Мақом усталари қолдирган меросга, сизнингча, қандай ёндашмоқ лозим?

— Улуғ санъаткорларимиз мақом йўлидаги ашулаларни маромига етказиб ижро этишган. Уларни таҳрир этмоқликка ҳожат йўқ. Фақат қадимги ижро усулини сақлаган ҳолда ижодий ёндашиш лозим. Бу эса мақом ижодиёти ва ижрочилигига янги жараёнлар олиб киради.

— Мумтоз ашулаларни ижро этаётган ёш хонандалар бу борада тўғри йўл тутаётганмикин? Сиз нима дейсиз?

— Назаримда, мақомчи ёшлар ижрони қочиримлар билан бойитмоқчи бўлишади-да, соддаликка риоя қилиш кераклигини унутишади. Аслида, шу соддалик ичида мураккаблик бор, маҳорат бор, мактаб бор! Гоҳо бугунги ашулачилигимизда яшовчанлик, қўшиққа ўзни фидо этиш, уни бор ҳарорати билан тингловчини қалбига узатиш маҳорати маромига етказилмаётгандек туюлади. Мумтоз ашулалар бугун ўрганилиб, эртагаёқ саҳнага олиб чиқилаётган қўшиқлардан тубдан фарқ қилади. Уларни куйлашдан аввал қайта-қайта ўрганиш, мазмунини ва мусиқий фалсафасини чуқур тушуниш, ўзни руҳан тайёрлаш лозим.

— Сиз ашула қилиб айтаётган ғазаллар мазмуни ниҳоятда теран, шундай эмасми? Матндаги сўзларни тушуниш осон кечмаса керак.

— Ўзим ҳам шу ҳақда гапирмоқчи эдим. Мумтоз шеъриятнинг маъно-моҳиятини англаб боришимда илгарилари улуғ санъаткор Муҳаммаджон Мирзаев жон куйдирган бўлсалар, кейинчалик бу борада устозим Шавкат Мирзаевнинг саъй-ҳаракатлари самара берди. Қолаверса, навоийшунос олима Суйима Ғаниева билан кўп мулоқотда бўламан. Навоий, Фузулий, Машраб, Нодира, Фурқат, Хазиний, Гадоий, Абдулла Ориф шеър ва ғазалларини ашула қилиб айтганман. Уларнинг ижодини ўрганаман, ғазалларидаги куч ва ҳароратни овозим орқали одамларга етказишга ҳаракат қиламан.

— Хорижий давлатларнинг катта саҳналарида ҳам куйлагансиз...

— Ҳа, улар бизнинг миллий мусиқаларимизга ўзгача меҳр билан қарашади. Мақом ашулаларимизни кўзларини юмиб, бош тебратганча ҳузур қилиб эшитишади. Айниқса, Франция, Америка, Германия, Италия, Иордания, Бразилия, Швейцария, Марокашда бўлган чоғларимизда бу нарсани яққол ҳис этдик. Минглаб томошабинлар нигоҳида чуқур ҳаяжонни кўриб ўзим ҳам ажабландим. Биз бир-биримизни тил билан эмас, дил билан англадик, ўшанда. Демак, юксак ижронинг таъсир қуввати бир хил, у қай тилда куйланмасин, барибир, ўз тингловчисини сеҳрлайди.

— Муножотхон, ЮНЕСКОнинг "Инсониятнинг оғзаки ва маънавий мероси дурдоналари" ҳайъати аъзоси эканлигингизни биламиз. Марказий Осиё давлатлари ичида фақат сизнинг номзодингиз танлаб олинганида фахрланганмиз. Бу борадаги ишларингиз қандай кетаяпти?

— Ҳайъатнинг Америка, Япония, Франция, Корея, Хитой каби мамлакатлардан ўн саккиз нафар аъзоси бор. Биз режа асосида икки йилда бир марта Парижда тўпланиб, дунё халқларининг ноёб маданий ёдгорликларини сақлаш ва уларни умумбашарий дурдона деб эълон қилиш учун тақдим этилган номзодлик ҳужжатларини муҳокамадан ўтказамиз. 2001 йили 33 та давлат томонидан тақдим этилган асарларнинг 19 таси қабул қилинди. Улар орасида Ўзбекистондан "Бойсун тумани маданий мероси" ҳам кўрсатиб ўтилганди. 2003 йили Бойсунда халқ мероси ва фолклор санъатини сақлаб қолиш мақсадида ЮНЕСКО томонидан маблағлар ажратилди. "Бойсун баҳори" халқаро фестивали анъанавий тусга кирди. Бунда менинг ҳам ҳиссам борлигидан қувонаман, албатта. Ўтган йили эса "Шашмақом" номзоди ҳам тавсия этилганди. Барча халқаро ҳайъат аъзолари томонидан "Шашмақом" — инсониятнинг ноёб маданий дурдонаси" сифатида баҳоланди. Бойсун ва "Шашмақом" ҳужжатларини тайёрлашда Ўзбекистон давлат консерваторияси ва Санъатшунослик илмий-тадқиқот институти олимлари, маданиятшунослар ва бошқа мутахассислар иштирок этишган. "Ўзбектелефилм" студияси махсус видеофилм яратган.

Ҳозирги кунда Бойсун маданий мероси ва Шашмақомни келгуси авлодларга тўла-тўкис етказиш борасидаги саъй-ҳаракатларни кучайтириш учун Ўзбекистон ҳукумати ЮНЕСКО билан ҳамкорликда узоқ муддатли лойиҳаларни ишлаб чиқмоқда.

— Зиммангизда жамоат юмушлари, санъаткорлик масъулияти, аёллик ва бекалик бурчлари... Буларнинг ҳаммасига қандай улгурасиз?

— Мен учун вақт жуда қиммат. Тўғри, имконият топишнинг ўзи бўлмайди. Бу борада санъаткорлик бурчим, устозимнинг талабчанлиги, қолаверса, қатъиятлигим кўпинча иш беради.

— Қандай кишиларни қадрлайсиз?

— Ўз сўзида тура оладиган, ҳар қандай вазиятда қарорини ўзгартирмайдиган кишиларни ёқтираман. Лоқайд кимсаларни кечирмайман!

— Мухлисларингиз оилангиз ҳақида билишни исташади.

— Умр йўлдошим Ҳурматилло Бўриев Тошкент давлат шарқшунослик институтида ишлайдилар. Фарзандларимиз — Музаффар 15 ёшда, Шуҳратбек 10 ёшда, мактабда ўқишади. Чарчаган кезларимда оиламдан куч оламан, умр йўлдошим ва фарзандларимнинг меҳри мени доимо ижод сари илҳомлантиради.

Кўҳна ёзувларда баён этилишича, Шарқ олимлари куй ва ашуланинг нафсга (руҳга) таъсирини учга бўлиб ўрганишган. Қувноқ, ҳазин ва кишини хаёлга толдиргувчи куйлар. Қувноқ мусиқалардан тингловчининг эҳтирослари жўш уради. Ҳазин мусиқалар таъсирида эса изтироблар юзага чиқади, руҳ енгил тортади. Ўйга чўмдирувчи куй ва ашулалардан киши сукутда қолади, ўтган умрига назар ташлайди, ҳаёт ҳақида чуқурроқ ўйлай бошлайди. Шу аснода тафаккури теранлашади, ақл фалсафаси ғолиб чиқади. Мусиқа — руҳ тарбиячиси, деб бежиз айтмайдилар. Мумтоз қўшиқлар замиридаги фусункор нолалар асабларни тинчлантиради, дегувчилар ҳам ҳақ.

Муножотхоннинг таъкидлашича, куйловчининг бор ҳис-ҳаяжони тингловчи вужудига кўчсагина хонанданинг муроди ҳосил бўлади. Демак, ўртада куйлаш маҳорати деган масъулиятли тушунча ҳам бор. Куйловчи ва тингловчини боғлайдиган кўприк бу! Бизнингча, Муножотхон шундай маҳорат эгаси.

Муҳиддин Қориёқубов номидаги Академик ва халқ бадиий жамоалари дирекцияси хонандаси Муножот Йўлчиевага мақом санъати ривожига қўшган катта ҳиссаси учун "Эл-юрт ҳурмати" ордени берилган эди. Истиқлолимизнинг ўн уч йиллиги байрами арафасида эса у ҳукуматимизнинг яна бир мукофоти — "Фидокорона хизматлари учун" ордени билан тақдирланди! Ардоқли хонандамизни юксак мукофот билан муборакбод этамиз.

Гулчеҳра ЖАМИЛОВА

СУРАТЛАРДАГИ СОКИНЛИК

РАССОМ УСТАХОНАСИДА

Ғофир Қодиров замонавий ўзбек тасвирий санъатининг кўзга кўринган намояндаларидан бири. Унинг ижоди XX асрнинг 80 — 90-йилларида Ўзбекистон санъатида ёрқин саҳифа очди.

Узоқ изланиш ва топилмалари натижасида реализм услуби мусаввир ижодида янги қирралари билан намоён бўлди. Асарларида ўзгача пластик ечим, кўп асрлик Шарқ тасвирий санъатининг замонавий талқини кўзга ташланди. Рассом асарларидаги инсон гўзаллиги, унинг руҳияти, ҳис-туйғуларининг рўй-рост талқини, ҳатто тасвирий санъатдан йироқ кишиларни ҳам ўзига тортади. Албатта, бу ижодкорнинг тинимсиз меҳнати ва заҳмати самараси.

Ғофир Қодиров Тошкентда туғилган. Унинг истеъдодини сезган ота-онаси тасвирий санъат тўгарагига олиб бордилар. Бўлажак мусаввир илк ижодий кўникмаларини шу ерда ҳосил қилди. Рассомчилик санъати сир-асрорларини қунт билан ўрганиш мақсадида 1974 — 78-йиллари П.Бенков номидаги билим юртида, 1978 — 84-йиллари эса В.И.Суриков номидаги Москва давлат рассомчилик институтининг маҳобатли рангтасвир бўлимида таҳсил олди.

Йиллар ўтгани сайин маҳорати ошиб, истеъдоди сайқаллана борган мусаввир турли халқаро кўргазмаларда иштирок эта бошлади. Айниқса, 1991 йили Парижда ўтказилган шахсий кўргазмаси унинг ҳаётидаги муҳим воқеалардан бири бўлди. Ғофир ўзбек рассомчилик мактаби вакилларининг Ғарбдаги қалдирғочларидан эди. Париж — жаҳон санъати пойтахтининг кўплаб масофага чўзилган галерея ва бадиий салонлардан иборат булварлари, бутун бошли даҳалари рассом кўз ўнгида ажиб бир манзара очди. Бу галереяларда классицизмдан тортиб ўта замонавий оқимгача бўлган ижод намуналарини кўриш мумкин эди. Ана шу мўъжизалар рассом қалбида чуқур из қолдирди.

Ғофир Қодировнинг асарларини кузата туриб, уларнинг аксариятида ажиб бир сокинликни ҳис этиш мумкин. Асарлар сизни гоҳ узоқ мозийга чорласа, гоҳ инсониятнинг гўзал анъаналаридан сўзлайди. Айтайлик, мойбўёқда чизилган «Хотира» картинасида инсон хотираси ўзига хос фалсафий тарзда тасвирланган. Зеро, ҳар бир инсон умри мобайнида хотираси билан яшайди, хотира гўё қушдек учади, ширин хаёлга ўхшайди. Инсон ўтган кунларини соғиниб яшайди, демак, хотира ҳамиша абадий, абадийлигича қолади.

Мойбўёқда чизилган «Юнусобод» суратида шаҳримиз даҳаларидан бири тасвирга олинган. Юнусободда кун ботиши, сокин кўчалар, баланд бинолар ранглар жилоси билан тасвирланганки, беихтиёр унинг ҳақиқий қиёфаси кўз олдингизда жонланади. «Урганч», «Қўриқловчи» асарлари ҳам, умуман, барча суратлари нимаси биландир кишини ўзига тортади, уни томоша қилган мухлисни бефарқ қолдирмайди.

Мусаввир ўзи яратган ранглар оламини донишмандларча акс эттиради. Рассом асарлари ўқувчини эзгуликка, ватанни эъзозлашга, ўзаро муҳаббатли бўлишга чақиради ва гўзаллик сари етаклайди. Ғофир Қодировнинг асарлари мамлакатимизда, қолаверса, хорижий мамлакатларнинг шахсий коллекцияларида сақланади.

Табиатан камтар, жиддий ва очиқкўнгил мусаввир ижод олами бундан буён ҳам мухлисларни ўзи томон чорлаб қолади, деб ўйлаймиз.

Хуршид ОРИПОВ,
консерваториянинг катта ўқитувчиси

ЯНГИ МАВСУМ

ЁШЛАР ТЕАТРИ: ИЗЛАНИШ ДАВОМ ЭТАДИ

Ёзги таътилдан қайтган Ўзбекистон Ёшлар театри янги мавсумни 16 сентябр куни «From Uz» рок-гуруҳи билан ҳамкорликда «Қабоҳат тузоғи — XXI» пластик шоу-спектаклининг янги талқинидаги премераси билан очади.

Бугунги кунга келиб «қора вабо» сайёрамизнинг ҳар бир бурчагида чуқур жойлашиб, инсонлар келажагини барбод этишга ҳаракат қилмоқда. Ўзбекистон Ёшлар театри «Қабоҳат тузоғи — XXI» пластик шоу-спектакли билан ёшларнинг келажакда баркамол инсон бўлиб етишишига ёрдам бериш ва уларни «қора вабо» балосидан асрашни мақсад қилиб қўйган.

Мазкур спектаклда Инжилдаги Лут ривояти замонавий талқинда тақдим этилади. Унда Лут замонамизнинг истеъдодли созандаси, ёруғ қалбли инсон сифатида гавдаланиб, унинг гиёҳвандликка дучор бўлган ёшларни қабоҳат тузоғидан қайтариш ниятида Иблис билан тортишуви намойиш қилинади.

— Мазкур спектакл 2005 йили бўлиб ўтадиган Чехов номидаги Халқаро театр фестивали дастурига расман киритилган бўлиб, дастлаб Москвада, А.Пушкин театри саҳнасида намойиш этилади, — дейди театр бадиий раҳбари, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Наби Абдураҳмонов. — Спектакл муаллифи Жалол Юсупов. Актёр, режиссёр, бастакор ва оранжировкачи Альберт Халмурзаевнинг «Қабоҳат тузоғи — XXI» пластик спектаклига басталаган замонавий прогрессив-рок усулидаги мусиқаси саундтрек сифатида Францияда, СД-дискда нашр этилган.

Роллар тақсимланишига келсак, битта образни жамоамиздаги ҳамма актёрлар жонлантириб кўришади. Масалан, Умар Хайёмни ҳамма актёрлар ижро этиб кўрганлар. Биз энг яхши ижрони танлаб оламиз. Актёр саҳнада ўз ролини қойил қилиб ўйнаса, бу — бизнинг ютуғимиз, — дейди театр раҳбари.

Жамоа, шунингдек, «Орзужон ва Қамбаржон» спектакли устидаги ишларни ниҳоясига етказиб қолди. Ўзбек халқ эртаклари мотивлари асосидаги мазкур томошани Н.Абдураҳмонов раҳбарлигида ёш режиссёр Гўзал Сулаймонова саҳнага қўйяпти. Томошада таниқли хонанда Равшан Намозов ижросидаги қўшиқлар мусиқаларидан унумли фойдаланилган.

Театр актёрлари шу йил 17 — 24 октябр кунлари Москвада ўтадиган ижодий сафарга ҳам қизғин тайёргарлик кўрмоқдалар. Москвадаги Театр марказида намойиш этиладиган томошалар мухлисларга манзур бўлади, деб ўйлаймиз.

Ўз ахборотимиз

АКС-САДО

МУҲИМИ — МАСЪУЛИЯТНИ ҲИС ЭТИШ

Газетанинг шу йил 23 июл сонида таниқли хонандалар Равшан Комилов ва Шаҳнозабонуга берилган лицензиялар қайтариб олингани ҳақидаги хабарга кўзим тушиб ҳайрон қолдим.

Наҳотки, бир неча йиллардан буён ўз қўшиқлари билан мухлислар қалбига йўл топиб келаётган бу хонандалар ижодга шундай енгил-елпи муносабатда бўлишга йўл қўйган бўлсалар. Элнинг назарида бўлган, ўзига яраша обрў-эътибор орттирган хонанданинг, менимча, палапартишликка йўл қўйишга ҳаққи йўқ. Зеро, у саҳнага ҳам, радио-телевидениега ҳам шунчаки чиқмайди, балки ўзбек қўшиқчилик санъатининг бир вакили, бу санъат тарғиботчиси сифатида томошабин кўз ўнгида намоён бўлади.

Бу ҳол, назаримда, ҳар бир санъат кишисининг диққат-эътиборида туриши лозим. Чунки эл-юрт ишончи, муҳаббати унинг зиммасига катта масъулият ҳам юклайди. Бу масъулият юкини тортиш учун эса, шубҳасиз, кишилар маънавиятини бойитишга хизмат қиладиган, узоқ йиллар мухлислар қалбида яшашга қодир бўлган мағзи тўқ, бадиий мукаммал қўшиқлар яратиш йўлида изланиш лозим.

Ўйлайманки, бу воқеа бошқа хонандалар учун ҳам сабоқ бўлади. Тажрибали ижрочилар ҳам, ёшлар ҳам ўз репертуарларини бир назардан ўтказиб оладилар, иложи борича замонлар ўтган сари сайқал топиб, моҳиятини йўқотмайдиган қўшиқлар яратишга ҳаракат қиладилар, деган умиддаман.

Зуҳра САФОЕВА,
тиббиёт билим юрти ўқитувчиси

ДИҚҚАТ: ЯНГИ ФИЛМ!

«ХАВФЛИ БУРИЛИШ»

Алишер Навоий номидаги санъат саройида яна бир янги филм намойиши бошланди. «Хавфли бурилиш» деб номланган бу кинокомедияни Жаҳонгир Позилжонов сценарийси асосида режиссёр Мирмаҳсуд Охунов бошчилигидаги ижодий гуруҳ суратга олган. Мазкур кино асар режиссёр ҳамда оператор (Рустам Муродов)нинг илк ишлари бўлиб, унга Абдураҳмон Позилжонов директорлик ва продюсерлик қилган.

Ёш йигит-қизлар ўртасидаги ўзаро инсоний ва ишқий муносабатлар ҳақида юморга бой воқеалар орқали ҳикоя қилинган мазкур филмда асосий ролларни Мурод Ражабов, Дилбар Икромова, Равшан Солиҳов, Гулчеҳра Носирова каби таниқли актёрлар билан бирга, Равшан Собиров, Ситора Фармонова, Жаҳонгир Позилжонов, Ботир Имомхўжаев каби ёш актёрлар ижро этганлар.

Мазкур филм учун ёзилган қўшиқларни Равшан Собиров ва Шаҳзода куйлаган.

Диана ОҚБЎТАЕВА

Суратда: шу филмдан лавҳа.

ЁҚУБ ИЗҚУВАРНИНГ ҲИЙЛАСИ

Боши учинчи бетда.

Тежамли-сарамжон бўлиш айб эмас, лекин тўрт қадоқ гўштнинг нархини келишгунича қассоб билан қарийб ёқа бўғишишдан тоймайдиган қайнона ёки қайнота ҳадемай ошхонасига, рўзғорига бекалик қиладиган келинчакни не кўйларга соларкин?.. Келин шўрлик тежамнинг кўчасидан ўтмаган, ўз уйида мисқоллаб эмас, ботмонлаб сарфлашга одатланган бўлса-чи?

Бир замон («тенг-тенги билан, тезак қопи билан» деган мақолнамо гап) юрарди, ҳозир унутилиб кетди. Заргарнинг қизини заргарга, қассобнинг қизини қассобга бер, дейди халқ. Одамларнинг оғзидан чиққан гапга қарасангиз — бирибиридан доно, ўзи қуда-андачилик қиладиган пайт келганда эса одамни одамдан фарқига бормай довдирайди.

Ёқуб тўрам қайнамалик дўмбоқ йигитдан манзилини, касб-корини аниқлаштириб олди.

— Ҳовлимиз баланд кўприкнинг ёнгинасида, Долим дўхтир десангиз ҳамма танийди, — деди дўмбоқ йигит.

— Касблари дўхтирликми? — деб суриштирди Ёқуб тўрам.

Долим дўхтир кулимсиради.

— Асли шифокор эдик, яқин саккиз-тўққиз йилдан буёғига... замонавий ҳунарлардан насибамизни териб юрибмиз, отахон, — деди.

Орадан уч-тўрт кун ўтказиб, Долим дўхтир яна келди. Ёқуб тўрам жуда банд одам қиёфасида салом-аликни мухтасар қила туриб, "Дўхтирликдан нон тополмаган-да, ўзини замонавий ҳунарга урган", деди хаёлан.

— У томон шошириб қўймаяпти, амаки, — деди Долим дўхтир.

— Қизи борнинг — нози бор, галга солинг, — насиҳат қилди Ёқуб тўрам.

Яна уч кун ўтди, шом қоронғисида Долим дўхтир яна эшик қоқиб келди. Ёқуб тўрамнинг аёли чиқиб, у киши йўғидилар, уч-тўрт кунда келиб қоладилар, деб жавоб қилди. Долим дўхтирнинг назарида Ёқуб отанинг аёли совуқроқ муомала қилганга ўхшади. Ёқуб тўрамнинг чўнтагига солиб қўйган элликталикни эслаб, "Камлик қилмадимикан?" деб хавотирланди.

Ёқуб тўрам бирортасига шунча берасан демади, демайди ҳам. Ишлаб юрган кезлари икки ойда, беш ойда... бир йилда олган маошидан ошириб берганлар бўлди, лекин у пулнинг бетига, қайси давлатнинг пули эканига қарамади, илтимосни адо этиш учун астойдил елиб-югурди. Бир сафар қотмадан келган, сочлари кумушдай оқ кампир келиб, фалон-фалончидан қиз олмоқчи эдик, ўшаларнинг уй ичини билиб беринг, ука, деб қистовга олди. Ёқуб тўрам харчанд тушунтирмасин, кампир қўймади. Тўсатдан, "Йўл кўрасизми?" деб қолди-ю!

— Қанақа йўл? — ажабланди Ёқуб тўрам.

Кампир дангалчи экан.

— Эшитдим, оповси, бир ғалтак оқ, бир ғалтак қора ипни чувалатиб ташлаб, йўл кўрасиз экан. Шунга ўн кун, ўн беш кун кетадими, айланай? Мана, ўзим ола келдим, хўп денг, жон ука.

Кампир шундай деб Ёқуб тўрамнинг қўлига икки ғалтак ип тутқазди, Ёқуб тўрам мириқиб кулди.

Кулишга куладику-я, лекин... Ёқуб тўрам Шокаримнинг изини олгунича ҳафта ичи қанча йўл пойлади, қанча хуноби ошди — ўзига аён. Одамлар одатда яшаш жойига яқин бозор-гузардан рўзғорлик қилгувчи эди, ҳозир ундай эмас, унча-мунча бозорга қадам босишни ўзига эп кўрмайдиганлар пайдо бўлди — "Олай"га боради, "Олай"ни-да назари илмай, ажнабийлар расмга айлантираётган минг турли ноз-неъмат тўла дўконга танда қўядиганлар кўпайди.

Ёқуб тўрам икки тенгқур болакай "инъом" этган маълумотдан хулоса чиқаришда янглишмади — Шокаримнинг уйидагилар рўзғорни "Олой" бозоридан, камига "Унур" дўконидан қилади. Тахмини амалга ошиб, изқуварлик амалининг бир ҳафталик бесамар изғишларидан обдон тинкаси қуриган кунларнинг бирида у "Олой" бозорининг дарвозаларидан бирига кираверишдаги сомсахона ёнида аёли ва неварасини эргаштириб бораётган Шокаримга илашди. Эр-хотин ва неваранинг раста оралаб қадам олишининг ўзида димоғфироғ, кибр ва дасти дарозлик сиёқи сезилиб турарди. Ёқуб тўрам улардан дам атайин ортда қолар, дам жуда яқин келиб қолар, бирон нарса харид қилиш юзасидан савдо қизиган пайтда эса Шокаримнинг муомаласи қандай, бўлғуси қайнонанинг тили-жағи қанақа — биронтасини эшитмай қўймади. Эр-хотин аввал картошка, сабзи, пиёз харид қилишди, сўнг харажат хўл мева раста қаторида давом этди. Шокарим нархнаво юзасидан тортишмай, кўзига кўринган олмафуруш мўйсафидга, уч кило тортинг, деб юборди. Хотини, шошманг, адаси, наригисиниям кўрайлик, деб пишай деган савдони тўхтатди. Шокарим "тортаверинг" деган маънода олмафуруш мўйсафидга имо қилганди, хотини, "мен бундай олма емайман" деб оёғини тираб туриб олди. Шокарим аёлининг серпардоз юзидаги таманно аломатини кўрган заҳоти олма харид қилиш шаштидан тушди.

— Жа, бойваччалик қилмай, сал савдолашсангиз бўлмайдими?!

Шокаримнинг хотини заҳрини сочиб эрига вишиллади, бу гапни, гапнинг оҳангини Ёқуб тўрам аниқ эшитди. Шокарим шу савлатига хотинидан паст келганини ҳам сезди. Боя пиёз харид қилиш чоғида ҳам эр хотиннинг измида эканини тасдиқловчи аломат сезилди. Шокаримнинг имоси билан тарози палласидаги тоғора тўлдирилган пиёз қайта жойига тўкилди.

— Арчишгаям, тўғрашгаям қулай-да, — деди Шокарим сотувчининг олдида изза бўлишдан ийманмай-нетмай.

— Атайин арчишгаям, тўғрашгаям қулай бўлмаганидан олинг! Жа, талтайтириб юбордиз, ўша суюкли келиниззи! Уйига кириб кетганича кун бўйи қорасини кўрсатмайди. Бир маҳал овқат қилганда арчса арчибди-да! Майдароғидан олинг, гап тамом!

Хотинининг дағдағасидан ўнғайсизланган Шокарим пича нарида бепарво турган неварасига ишора қилди. Лекин хотинининг сўзини икки қилмади.

Ана шу йўл-йўлакай "гурунг"нинг ўзиёқ Ёқуб тўрам бир дунё хулоса чиқариши учун кифоя эди. У кун бўйи қорасини кўрсатмай уйида ўтирадиган келиннинг аҳволини, унинг бу қайнона билан муомаласини тасаввур қилишга уринди. Дўмбоқбойнинг лўппигина юзли, хушбичим мўйлабли чеҳраси кўз олдига келди.

Шокарим харид қилинган нарсаларни темир аравачага орттириб, уни тортиб бораётган ўспиринга йўл бошлаб кўчага юрди. Юкларни япон автоуловига ортатуриб хотинига, "Унур"гаям кириб ўтамиз" деди. Ёқуб тўрам Шокаримнинг невараси кўтариб чиққан қоғоз қути ичида "Унур"дан бошқа жойда топилмайдиган, сотилмайдиган қимматбаҳо яхна шарбатлардан, ноёб ширинликлардан бўшаган ялтироқ идишчаларни кўз олдига келтирди.

Нимаики кўрган, кузатган бўлса, уларнинг баридан чиқадиган хулосанинг лўндасини, яна қўшимча мулоҳазаларини Долим дўхтирга айтди:

— Шокарим ўзига тўқ, бағри кенг йигит кўринади. Кундалик рўзғорини танлаб-танлаб, чертиб-чертиб ўтказадиган одамлар келинни ҳам минг чиғириқдан ўтказиб, асилини танлаган-да!

Долим дўхтир оғзининг таноби қочиб мамнун жилмайди. Ёқуб тўрам давом этди:

— Келин бўлмиш қизимиз қайнона билан тил топиша олса олам гулистон... Қолган жиҳатларида... тенглик, ука.

Долим дўхтир ҳаяжонда Ёқуб тўрамнинг сўнгги сўзларига эътибор қилмади. Мушт қилган қўлини Ёқуб тўрамнинг киссаси томон чўзди. Ёқуб тўрам астойдил ўзини олиб қочди.

— Тўй бўлсин, — дея яхши ният қилди у. Хайрлашишди. Хотиржам тортган Долим дўхтир зипиллаб бориб мошинасига минди. Бош ирғаб, жўнади-кетди.

Ёқуб тўрамнинг юраги увишди. Бир кишининг эмас, бутун бир оила аъзоларининг рўзғордаги феъл-атворини билиш осонми? Кимнинг ётиш-туриши қандай? Рўзғор тутишлар, сарф-харажатга муносабатлар? Озодалиги, кирчири, овқатланиши... ҳазил-мутойибаси, ғазабию меҳр-шафқати, инжиқлиги... шуларнинг барини бир-икки дафъа бозордаги олди-сотди устида кузатиш билан аниқлаш кифоямикан? Шу йўл билан чиқарган тахминлари билан у ҳозирча нималардир қилиб юрибди, мабодо бу ҳам иш бермай, аксинча панд бериб қолса-чи?.. Одамларнинг туриш-турмушдаги асл афтбашарасини хуфёна йўллар билан, яъни ҳеч кимга сездирмай, дилини оғритмай билиш: аниқлаш чоралари бордир? Ёқуб тўрамнинг янгичароқ ишлаган калласига келмаган яна, ким билсин, қанча ҳадислари бор, бунинг?! Ҳар қалай, одам мияни бошқачароқ ишлатса йўли топилмайдиган жумбоқ йўқ дейишади.

Ёқуб тўрам зиммасига олиб қўйган яна икки илтимосни адо этишни хаёлан режалаштирганича бир-бир юриб, уйи томон йўналди...

P.S. Шом қоронғиси тушди. Ёқуб тўрам Қайнамадан ҳам олисроқдаги маҳалладан суриштириб келган мўйсафиднинг ўтинчини адо этишни чамалаб ўтирган эди, эшик қўнғироғи жиринглади. Ёқуб тўрам одатдагидан-да оғриниб, истар-истамас кўчага чиқди. Ғира-ширада дарвоза бўсағасида қўл қовуштириб турган басавлатгина нотаниш кишининг сохт-сумбатига, сўнг бетига қаради-ю, туйқус тўхтаб қолди. Кўнглининг бир чеккасидан кўлага солиб ўтган хавотирдан тиззасига қалтироқ югурди.

Унинг рўпарасида турган киши — Шокарим эди!

"Айтмадимми?! Наҳотки, қовун туширган бўлсам?! Қаттан уйимни топиб келди бу? Нима ниятда келди?.. Нима қилиб, изимни пойлаб юрибсан, искович, деса нима дейман?! Шу пайтгача бирор жўяли важ топиб қўймаганимни! Ҳе, хомкалла!"

— К-кесинлар, и-ичкарига кирсинлар, — дея олди Ёқуб тўрам қалтираб.

Қалтираб шундай дедию, ўша заҳоти хавотири ариди. Чунки Шокарим одатдаги илтимос билан келувчилар оҳангида муддаога кўчди:

— Ўзларидан қолар гап йўқ, оқсоқол, — деди у илтимосим ерда қолмас, деган таъкид оҳангида қатъият билан. — Кенжамизни уйлантирадиганмиз. Аёлларимиз қайнамалик Долим дўхтир деганнинг қизини кўриб келишибди. Ўша оилани...

Ёқуб тўрам гапнинг давомига қулоқ солмади. Шокарим яна нималардир деди-да, гап орасида Ёқуб тўрамнинг кафтига икки букланган қоғозни қистирди. Ёқуб тўрам шошиб қолдими ёхуд бояги хавотири ариб улгурмаганмиди "чурқ" этмади. Ширинкомани қайтаришга ботинмади.

— Уч-тўрт кунда хабар олсам бўлар-а, ока? Суриштириб қўясиз-да.

Ёқуб тўрам Шокаримнинг мошинаси узоқлашаётгандагина ҳушини йиғди. Бунақаси бўлмаган эди!.. Қайнамалик Долим дўхтирнинг қизи... Оиласи... Кафтини очди. Долим дўхтир чўнтагига солиб кетган хилидан, фақат ундан икки ҳисса кўп. Яхлит юзталик.

Ёқуб тўрам тиржайди, қиқирлади, кулди, хо-холаб юбормаслик учун лабини тишлади. Долим дўхтир дастлаб келиб кетганидан буён орада ўтган кунлар асносида у аввал Шокаримни, сўнг... Долим дўхтирнинг ўзини, оила аъзоларининг бозор-ўчар қилиш чоғида изидан тушган, шу тахлит уларни ҳам зимдан ўрганиб улгурган эди...

МАЛИК МУРОДОВ АЙТИМЛАРИ

Раҳматли Малик Муродов болалдай бегубор одам эди. Йирик фолклоршунос олим бўлиши билан бирга ҳаммаининг — тенгу нотенг — меҳрибон дўсти, улфати, ҳамроҳи эди. У дўстлар даврасини, учрашувларни яхши кўрарди. Бир инсоний сифати Сизнинг бирор ижодий муваффақиятингиздан ўзингиздан зиёд хурсанд бўлар, бу ютуқни оғиздан қўймай гапириб юрарди.

Унинг эълон қилинган жилд-жилд асарлари билан ўзи фолклорга айланиб кетган, ҳеч қаерда эълон қилинмаган айтимлари бўлардирлар. Уларнинг бир қисми менинг хотирамда сақланиб қолган. Бир қисмини ўзим тўқиб, Малик аканинг руҳи-покига бахшида қилганман.

Маҳмуд САТТОРОВ

Сўраб бергунча — ўраб бер.
Бир ошга — бир қўлим.
Туяни шамол учирса — эчкини бордонда кўр.
Бирники — мингта, мингники — менга.
Ётиб еганга — соғ чидамайди.
Ўтидан кириб — бўтидан чиқади.
Ойнинг ўн беши қоронғи, гардиши сариқ.
Оз-оз ўрганиб, бало бўлур.
Кўр кўрни ёруғда йўқотибди.
Кўрққан олдин гишт кўтарар.
Онангни отангга беқоғоз кўрсатма.
Онасини кўриб, изини ол.
Бирни кўриб — фикр қил, бирни уриб букур қил.
Ўнта бўлса бурни бошқа, қирқта бўлса кулоги...
Итга бит ўлими, битга ит ўлими.
Интилганга солиқ бор.
Қаловини топсанг — бор ҳам ёнади.
Афтинг қийшиқ бўлса — онадан ўпкала.
Қўрққанга ўша кўринади.
Йўл азоби — пул азоби.
Юзга айтганнинг махри йўқ.
Кемага тушганнинг сони — бир.
Қўрпага қараб оёқ кўзат.
Эр-хотин — бўш ҳўкиз.
Оталар сўзи — ақлнинг ўзи.
Қариси бор уйнинг бариси бор.
Қор ёғди — тузлар сепилди.
Берсанг еймам, урсанг — деймам.
Муҳаббат — ёш танламас, башара — қош.
Пул — қўлнинг сири.
Ёмонни кучи шапалоққа кетибди.
Эрни эр қиладиган ҳам, компьютер қиладиган ҳам хотин.
Ўригидан данаги, данагидан янаги.
Узумнинг яхшисини хит ейди.
Кўчадан топсанг ҳам саннаб ол.
Туяни миниб бузоқдай бўзла.
Ит итга буюрди — ит буйруғига...
Инсон сари бор, ака!
Карвон кўп — юки бошқа.
Бахилнинг бағри оқармас.
Сичқоннинг ўлгиси келса, мушукни масхаралар.
Шап-шап демасдан шафтоли е!
Берганда четга қарама.
Онаси ўлмаган, отаси тепмаган қиз.
Курқ ошиқ бўғиз йиртар.
Кўр ўтгани, кар кетгани қўймас.
Кампирнинг дарди бўзада.
Бурганинг бетига қарама.
Ўлмаганга ўлишма.
Ўтники — сувга, сувники — ўтга.
Садақа — ради бало.
Эрни боқсанг — эр сени боқади.
Эринган икки сочар.
Тойни кепак билан боқиб бўлмас.
Осмон — йироқ, ер — яқин.
Ўйлаб гапирсанг ҳам ўйнаб гапир.
Ўрганган кўнгил гап топмай қўймас.
Ўтирган қиз ўрнини ёпар.
Қиз бола — палахмоннинг ёши.

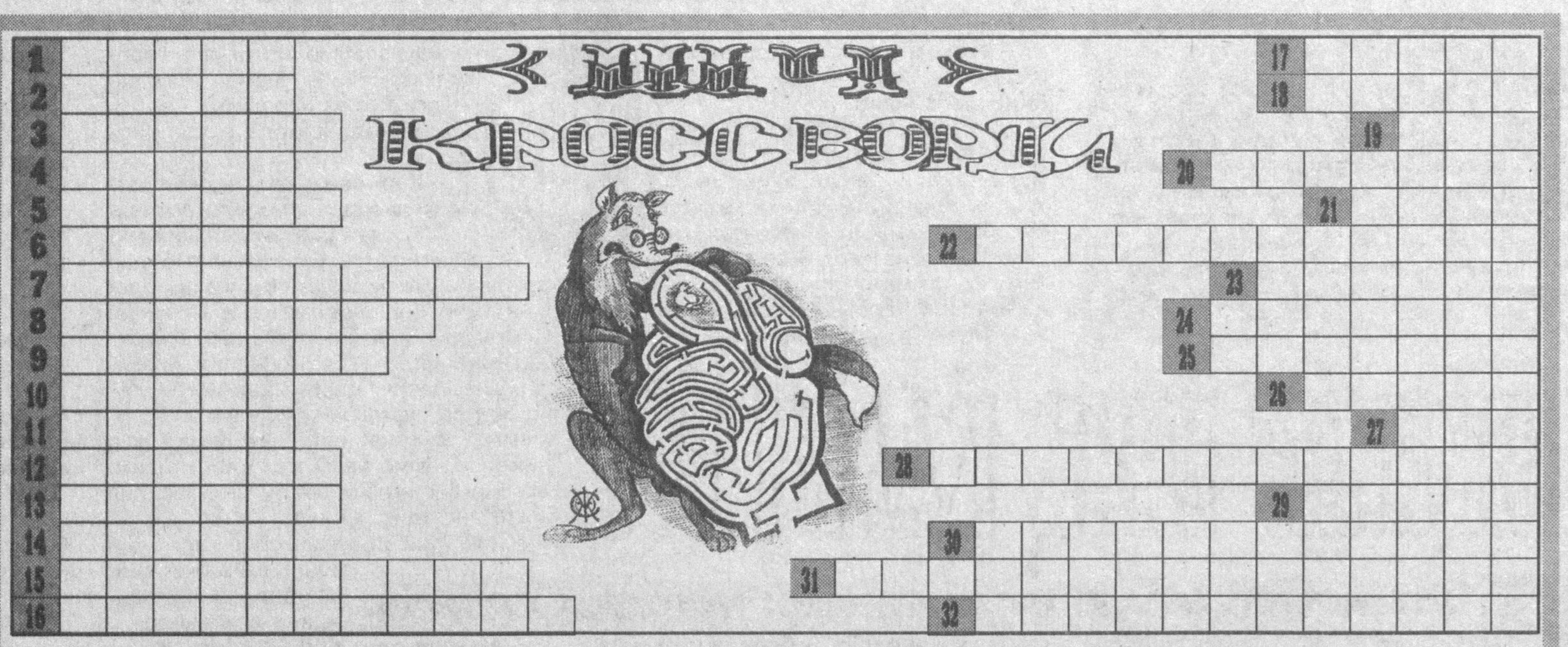

ЁХУД АДАБИЙ БОШҚОТИРМА

1. Носир Фозиловга тегишли ранг.
2. Азим Суюн севадиган маданий тўқайзор.
3. Икром Отамуродга тегишли сўз.
4. Халқ ёзувчиларидан бирининг Нусрат Раҳмат эътибор берган кийими.
5. Турсунбой Адашбоевнинг иккинчи дўпписи.
6. Ҳусниддин Шарипов ичимлиги.
7. Тўра Сулаймоннинг одати.
8. Қолдибек Сейдоновнинг жамоатчилик асосидаги илмий мартабаси.
9. Ҳабиб Саъдулла Тошкентда бурилладиган чорраҳа.
10. Хуршид Дўстмуҳаммад ижодидаги гавжум олди-сотди жой.
11. Раҳматли Толиб Йўлдошнинг чўнтагида ҳамиша бўлар эди.
12. Абдулла Орипов мадад сўраган паҳлавон.
13. Эркин Воҳидов билан шахмат ўйинида Раҳматилла Иноғомов эришадиган йирик ғалаба.
14. "Ишғол" сўзи телешарҳловчилар талаффузида.
15. Кўчада қолган одамнинг дояси.
16. Бу дунёда ўлиб бўлмайди, деб ҳаммани ишонтирмокчи бўлган муаллиф.
17. Қурбон Эшматов ишга келадиган вақт.
18. Қамбар Отанинг 2000 йилдан аввалги фамилияси.
19. Анвар Эшоновга Ғафур Ғуломдан қолган мерос.
20. Сирожиддин Саййиднинг тўйига келмаган безори.
21. Ҳалима Худойбердиева шеърида ўйнаб, оқиб бораётган мева.
22. Амазонкаларни енгиргаан адиба.
23. Муҳтарама Улуғова шошилинчда тескари кийиб, обкомгача борган кийим.
24. Дадахон Нурийнинг саргузашт китобида номи чатоқ кетган пойтахт шаҳар.
25. Турғун Азизов саҳнада узоқ йиллар қидирган нарса.
26. Садриддин Айний Максим Горкийга ваъда қилган кийим.
27. Саид Аҳмаднинг 80 йиллигида Неъмат Аминов "Ҳа, устоз, ҳақиқатан ҳам мен сизнинг "___ингизман" деган эди.
28. Умрида бодринг сотиб олмаган халқ шоири.
29. Фаттоҳхон Мамадалиевнинг бошида узоқ йиллар омонат илиниб турган кийим.
30. Келин-куёв атрофида ўралашиб юрадиган тележурналист.
31. Хосиятли, жангчи шоир.
32. Дайди қизнинг ҳасрат кечаси бўйича мутахассис.

Тугилмаган ҳангомалар

ТАОМИЛ

Маматполвонга бувасидан қолган эски уй нураб, томнинг орқа девори қўшнининг ҳовлисига бемалол ағанаб тушгач, ниҳоят янги уй қуриш тараддудига бошланди. Пойдевор, девор, одатдагидек, ҳашар йўли билан кўтарилди. Тўсин ҳам шу йўсинда терилиб, томнинг усти ёпилди. Энди буёғига уста чақириш керак. Аммо уста деганингиз бекорга келмайди. Уч-тўрт кун тарақа-турук қилади, бор-йўгингизни шилиб кетади.

Маматполвон қуюқ қошларини астойдил чимирганча узоқ ўйлади ва устанинг бегонаси хонавайрон қилади, яхшиси ўзимга қарашли бирорта дурадгор топганим маъқул, деган қўлбола қарорга келди.

Полвон эртасига эрталаб қўшнинг эшигини эгарлади-да, қўшни қишлоққа ўтиб, узоқ қариндош бўлмиш иккита ёш йигитчани бошлаб келди, нима қилиш кераклигини зиримжай тушунтирди. Усталар енгил нонушта қилиб олишгач, ҳеч хамириб тарака-туруқни бошлаб юбордилар.

Биз томонларда бир одат бор. Уста (сувоқчи, бўёкчи, дурадгор) ишни битиргач, юз-қўлини ювади, асбоб-ускуналарини йиғиштириб халтасига жойлайди ва дастурхонга келиб ўтиради. Таом ейилиб, дуо-фотиҳа қилингач, уй эгаси аста сўрайди:

— Хўш, уста, хизмат ҳақингиз қанча бўлади.

Уста камтарлик билан:

— Кўнглингиздан чиққанини бераверасиз-да, — дейди.

Уй эгаси аввалдан тайёрлаб қўйган пулни дастурхонга қўйиб, устага, тахминан, шундай дейди:

— Оз бўлса кўп ўрнида кўрасиз, уста.

Уста номига эътироз билдиради (таомил шунақа-да!):

— Қўяверсангиз бўлармиди... — шундай дея пулни мезбон томонга сал суриброқ қўяди.

— Олаверинг, кўнглидан чиқариб беряпман, — дейди уй эгаси ва пулни аввалги жойига жилдиради. Бу таомил уч бора қайтарилгач, ниҳоят, уста пулни олади.

Қўшни қишлоқлик уста йигитлар орадан 3-4 кун ўтиб ёғоч ишларини ниҳоясига етказишди. Одатдагидек, юз-қўлларини ювиб, дастурхонга келиб ўтиришди. Таом ейилиб, дуо-фотиҳа ўқилгач, Маматполвон чайналиб гап бошлади:

— Ҳалиги... хизмат ҳақларингга қанча берсамикин-а?

Чайналишда усталар ҳам полвондан қолишмади:

— Ҳа, энди... ўзингиз билиб, дегандай...

Полвон кўйнини узоқ кавлади. Охири топди шекилли, бир қисм пулни дастурхоннинг бир четига омонатгина қўйиб деди:

— Кўнглидан чиққани. Олинглар, ҳар ҳолда пул ётга кетмаяпти-ку.

— Қўяверсангиз бўларди, тоға, — дейишди усталар таомил бўйича.

— Шунақа дейишларингни билардим, раҳмат укалар, — деди хурсанд бўлиб кетган полвон ва дастурхон четидаги пулга аста қўл узатди.

— И-и, — деворишди усталар баб-баравар, — таомил бўйича яна икки марта «олинг, олинг», дейишингиз керак, тоға!

ГЎШТ ҚАНИ?

Маматполвоннинг иккала келини ҳам кетиб қолди. Каттаси қайтиб келмай бошқа эр қилиб кетди. Кичиги бир ярашади, бир кетиб қолади, охири нима билан тугашини ҳеч ким билмайди. Маҳаллдагилар кичик ўғилни ўртага олиб, қилмаган насиҳатлари қолмади.

— Сен бола, қанақа эркаксан ўзи, — охири тугоқиб кетди оқсоқолардан бири, — битта хотинни эплаб ўтиролмасанг-а! Қани гапир, айби нима?

— Айби йўқ,...

— Айби бўлмаса, нега бунақа қилиб юрибсан? Бугун ярашасан, эртага уришасан, нима, маҳаллада сенлардан бошқа ишимиз йўқми?

— Энди, тоға...

— Нима, тоға? Писмайиб туравермай ичингдагини айтмайсанми?

Кичик ўғил ичидагини айта олмайди. Негаки, келинларнинг кетиб қолишига... дадаси сабабчи...

Маматполвон ёшлигида қийинчиликни кўп кўрган. Шу сабабли ми, ўта тежамкор. Келинни овқатга уннатишдан аввал ёгни ўлчаб, гўштни тўғраб беради. Овқат сузилаётганда, айниқса, хушёр туради. Негаки, келин чалкашиб, устихон бошқа косага тушиб кетиши мумкин.

Бир гал полвон косасидаги суякни қўлига олиб уёқ-буёққа айлантириди-да, хотинига ўшқириб қолди:

— Ҳой, овқатни сен қилдингми?

— Ҳа, дадаси, тинчликми, — безовталаниб сўради хотини.

Полвон муштдек суякни хотинига кўрсатиб, жаҳл билан деди:

— Мана бу жойидаги икки тишлам гўшт қани?

М.АХМЕДОВ

ШУМ БОЛАНИНГ ЧОЙХОНАСИ

Ҳайдовчилар ҳаётидан

СЎЗ ҲОМ ТЎЙГА БОРИНГ

— Йўқ, ҳозир «Жигули»ни юргизинг. Ҳеч бўлмаса тўртта-бешта қариндошга таклифнома ташлаб келамиз.

Абдураззоқ ака қарасаки, хотинининг феъли чатоқ. Дарров кийинди. Ойғига «ким ҳам қарар эди» деб, туфли ўрнига калишни илиб, хотинини орқа ўриндиққа ўтқазиб йўлга чиқиш-

рат ходими таёқчаси билан Абдураззоқ акага тўхташни ишора қилди.

Машина тўхтади.

ДАН ходими ҳурмат бажо келтириб, ўзини таништирди. Ҳужжатларини кўриб қўйиш мақсадида тўхтатганини айтиб улгурмаган эдики, Абдураззоқ ака ўзидан ҳадиксираб гап бошлади:

— Оканг айлансин, шошиб турибман, тўйсон ёшли кампиримиз оламдан ўтиб қолибди. Ҳозир тилпон қилишди. Шошиб, мана калишда кетяпман, ука,

Ўғил уйлантириш тараддудида юрган Абдураззоқ ака кечки пайт чойхонада улфатлари билан «қиттак-қиттак» дори қилиб, уйига келди. Келишини кутиб, кўзи тўрт бўлиб турган хотини Шарофатхон:

— Бу айрони ачимаган эркакдан зод дегим келадида! — дея койиб берди.

— Тинчликми, хоним? — деди шакаргуфторлик билан Абдураззоқ ака.

— Ахир тўйга ҳеч қанча кун қолмади, қариндош, ёр-биродарларни айтганимиз йўқ. Вақт ўтяпти. Сиз бўлсангиз имиллайсиз, холос.

— Эртадан астойдил киришамиз, ваҳима қилаверма, барибир, тўй бўлади, хотин.

Катта йўлдаги биринчи бурилишдаёқ йўлда қуюд биров олдиндан айтиб қўйгандек, автоназоди.

энди... — дея яна гапни чўзаётган эди, орқа ўриндиқда ўтирган хотини сабри чидамай эшикни очиб:

— Айланай ука, тезроқ қўйиб юборинг, ҳали тўйга айтадиган жойимиз кўп, — деб қолди.

ДАН ходими дарров хушёр тортди.

— Тўйми, ё...

Бу саволни эр-хотин чала эшитди. Хотин энди баланд овоза:

- Сиз ҳам тўйга боринг-а, айланай — деди.

ДАН ходими мийиғида кулиб қўйди ва рухсат ишорасини қилди.

БИР ҚУЧОҚЛАБ, ЎПИБ ҚЎЙИНГ, ЖОН УКА

Комилжон ака қуда чақириқ қилди. Меҳмондорчилик қуюқ бўлди.

Хайр-маъзур пайтида Комилжон ака «Волга» машинасини ўт олдириб, қудаларни ўзим ташлаб келаман, деб қолди. Қудалар ҳар қанча эътироз билдирсалар-да, кўнмади. Ниҳоят, меҳмонларни ўтқазиб йўлга чиқди. Кўп ўтмай, қудаларга мириқиб гап бериб келаётган эди, ДАН ходими тўхташ ишорасини қилди. Комилжон ака дадил ДАН ходими олдига келди-да, жиддий тарзда:

— Жон ука, бир қучоқлаб, ўпиб қўйинг, — деди.

ДАН ходими ҳайрон. Комилжон акадан ҳужжатларини сўради. У яна қатъиятлик билан «жон ука, бир қучоқлаб, ўпиб қўйинг. Сабабини кейин, меҳмонларни ташлаб қайтаётганда айтаман», деб уч-тўрт марта такрорлади.

ДАН ходими ҳам валломат йигитлардан экан, «нима бўлса бўлди» дегандек Комилжон аканинг белидан маҳкам қучоқлади. Комилжон ака ҳужжатларини унга топшириб, «ҳозир қайтиб келаман» дея қудаларни олиб кетди.

Сал ўтмай қайтиб келди.

ДАН ходими энди жиддий саволга тутди:

— Ака, бояги илтимосингизни тушунмадим. Ёшингизни ҳурмат қилдим. Ўзи нима гап?

Шунда Комилжон ака:

— Ҳа, укажоним-а, янги қудаларни чақириб, меҳмон қилиб олиб кетаётган эдим. Сизга урмасак керак, масофа яқин-ку, деб ўйлаган эдим. Барибир, қўлга тушдим. Энди жон ука, қудачилик — минг йилчилик, деган гап бор. Шундай бўлгач, сиздан илтимос қилганимнинг сабаби, қудаларим менинг ҳақимда «ДАН ходимлари ўртасида ҳам қудамизнинг обрўйи баланд экан» дейишсин, дедим-да, укам. Ха энди, шалаба кетса кетсин, обрў кетмасин, деган экан маширлар. Бошқа такрорланмайди, узр, — деди.

Ўсарали НИШОНОВ

Ж.МИРЗО чизган расмлар

Дунё — кенг...

МАЧУ-ПИКЧУ — СИРЛАР МАКОНИ

Анд тоғларининг энг юқори чўққисида қад кўтариб турган Мачу-Пикчу олисдан худди туманда сузиб юрган кемадек туюлади. Бу шаҳар XX асрда, яъни Мачу-Пикчуда ҳаёт тўхтаганидан 400 йил ўтгач топилди.

Мачу-Пикчу харобалари ёнидаги яна бир қадимий шаҳар — Уайан-Пикчу Анд тоғларидаги энг баланд қалъа ҳисобланган. Тахминларга кўра, Мачу-Пикчуда энг бой, зодагон оилалар ҳаёт кечиришган. Бу оилаларга шаҳар четларида, тоғ ёнбағирларида кун кечирган деҳқонлар, ишчилар хизмат қилишган. Шаҳар ҳақида ҳеч қандай маълумот йўқ, ҳатто 1533 йили Перуни босиб олган испан истилочилари ҳам бирор-бир маълумот қолдиришмаган.

1911 йили АҚШлик қадимшунос Хайрем Бингем Урумбаба водийси ёқалаб 5 кун юриб, мана шу шаҳарга дуч келди. У эсдаликларида: "Мен 1572 йили испанлар томонидан босиб олинган инклар империясига қарашли Вилькамбабага рўпара бўлдим. Бу жуда ҳам ажойиб тушга ўхшар эди. Шаҳар таърифини мен бир оғиз сўз билан айтиб беролмайман", деб ёзган эди. Кейинги текширувлар натижасида Бингем Мачу-Пикчуни Вилькамбаба деб янглиш хулосага келганлиги аниқ бўлди.

Бингем ва унинг сафдошлари Мачу-Пикчуни бахтли тасодиф туфайли топиб олишади. Хордиқ чиқариш учун улар кўл бўйида тўхташади ва шу ерлик деҳқон билан танишиб қолишади. Деҳқон уларга тоғ чўққисида ташландиқ шаҳар борлиги ва уни маҳаллий аҳоли «Мачу-Пикчу» («Эски шаҳар») номи билан аташларини айтади. Аввалига Бингем унинг гапларига эътибор бермайди. Аммо келинчалик деҳқондан уларни ўша тоққа бошлаб боришини илтимос қилади. Улар қуюқ ўрмон билан қопланган тоғлар орасидаги Урумбаба водийсидан 600 метр баландликдаги «Эски шаҳар» харобаларини кўришади. Шаҳарнинг оппоқ гранитдан қурилган деворлари ўт-ўлан билан қопланган эди. Мачу-Пикчунинг ташқи гўзаллиги уларни ҳайратга солади. Тоғдаги ғор устида қурилган ибодатхона инкларнинг бут-санамларга сиғинганидан далолат беради. Мачу-Пикчу ҳозирги кунда архитектура мўъжизаларидан бири сифатида қадрланади. Уни бунёд этган аҳоли ҳеч қандай темир ускуналардан фойдаланмаган, яъни Мачу-Пикчу кўл кучи билан қурилган.

Орадан бир йил ўтгач, Бингем илмий текширув ишларини олиб бориш ва «Эски шаҳар»ни ўт-ўланлардан тозалаш учун махсус гуруҳи билан яна Перунинг Анд тоғларига қайтиб келади. Аввалига шаҳарнинг ички қисмига назар солмаган Бингем гуруҳи энди беҳисоб тошдан қурилган уйлар, ховузлар, сув омборлари, ариқлари, марказда эса катта қасрлар ва ибодатхоналарни кўришади. Шаҳардаги иншоотлар улкан гранит блоклардан ибарат бўлиб, улар ҳеч қандай сувоқсиз шундай мустаҳкам жойлаштирилганки, ҳатто бугунгача ҳам асл ҳолатида сақланиб қолган. Икки тоғни бирлаштириб турувчи Уайан-Пикчу ва Мачу-Пикчу ҳимояга жуда ҳам мослашган. Шаҳар-қальадан Урумбаба водийси ва Куско томонидан келаётган ёв кўшинларини бемалол кўрса бўлади.

Мачу-Пикчуга тахминан XV асрда асос солинган. Шаҳар кичик бўлиб, унда жами 1000 нафарга яқин киши яшаган. Ҳар бир оиланинг уйи жамиятда тутган ўрнига қараб жойлашган. Масалан, шаҳар четидаги кичик-кичик уйлар оддий деҳқон оилаларига тегишли бўлса, тепаликлардаги баланд уйлар унинг соҳибининг қанчалик бой ва юқори мансабда турганидан далолат беради.

Инклар бут-санамларга итоат этишган. Уларнинг энг машҳури куёш худоси Инти (бош худо), яъни ҳамма худоларнинг отаси ҳисобланиб, халқ аввало унга, сўнг ой ва юлдузларга ибодат қилган. Афсоналарга кўра, Инти жами инкларнинг отаси ҳисобланиб, шаҳзодалар айнан куёш тангриси Инти ва ой маъбудаси Кияннинг фарзандлари эди. Осмондаги беҳисоб юлдузлар эса уларнинг ака-сингиллари, деб қаралган.

Мачу-Пикчуни аҳолиси тўсатдан ташлаб кетган ва бунинг сабаби ҳанузгача номаълум. Бу ҳақдаги тахминларнинг бирига кўра, шаҳардаги кабилаларнинг бир-бири билан ўзаро уруши оқибатида улар қирилиб кетишган экан. Яна бир тахминда эса шаҳарга вабо тарқалгани учун уни ҳамма уни тарк этиб шаҳарга қириш ман қилинган.

Инглиз тилидаги «Архитектура мўъжизалари» китобидан Жаҳон тиллари университети талабаси Матлуба ЁҚУБОВА таржимаси.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси ва Адабиёт жамғармаси уюшма аъзоси Сайди Умирова укаси **Тўлқин УМИРОВ**нинг вафоти муносабати билан чуқур таъзия изҳор қилади.

Ўзбекистон Республикаси Маданият ишлари вазирлиги «Ўзбектеатр» ижодий-ишлаб чиқариш бирлашмаси таниқли композитор ва дирижёр, Ўзбекистон халқ артисти **Ботир УМИДЖОНОВ**нинг вафот этганлиги муносабати билан марҳумнинг оила аъзоларига чуқур таъзия изҳор қилади.

Муқимий номидаги Ўзбек давлат мусиқий театр жамоаси Ўзбекистон халқ артисти **Ботир УМИДЖОНОВ**нинг вафоти муносабати билан марҳумнинг оила аъзоларига чуқур ҳамдардлик изҳор қилади.

Ўзбекистон Республикаси Маданият ишлари вазирлиги «Ўзбектеатр» ижодий-ишлаб чиқариш бирлашмаси Театр ижодкорлари уюшмаси фахрийси, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист **Убайдулла МАДРАҲИМОВ**нинг вафот этганлиги муносабати билан марҳумнинг оила аъзоларига чуқур таъзия изҳор этади.

МУАССИСЛАР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИ, ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ
* * *
НОШИР: "ШАРҚ" НАШРИЁТ-МАТБАА АКЦИЯДОРЛИК КОМПАНИЯСИ
ҲОМИЙ: "МАТБУОТТАРҚАТУВЧИ" АКЦИЯДОРЛИК КОМПАНИЯСИ

O`zbekiston adabiyoti va san'ati

Манзилимиз: Тошкент — 700083, Матбуотчилар кўчаси, 32
Қабулхона — 133-52-91, котибият — 136-56-48
Танқид ва адабиётшунослик бўлими: 136-56-50 Ижтимоий ҳаёт бўлими: 133-49-93
Санъат бўлими: 136-56-48 Назм ва наср бўлими: 133-49-93

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Редакцияга келган қўлёзмалар таҳлил этилмайди ва муаллифларга қайтарилмайди.
Муаллифлар фикри таҳририят нуқтаи назаридан фарқланиши мумкин.
Навбатчи муҳаррир — Гулчеҳра УМАРОВА
Навбатчи — Фарҳод МАҲКАМОВ
Саҳифаловчи — Шоҳрух ҚОСИМОВ

«Шарқ» нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси босмахонаси.
Манзили: Тошкент шаҳри, «Буюк Турон» кўчаси, 41-уй
Босишга топшириш вақти — 20.00. Босишга топширилди — 21.00.
Газета Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигида 058-рақам билан рўйхатга олинган. Буюртма Г — 1060. Ҳажми — 5 босма табоқ. Нашр кўрсаткичи — 222. Тошкилотлар учун — 223. 1 2 3 4 5 6

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ.
СОТУВДА НАРХИ ЭРКИН